

Ficțiuni

(1944)

Estherei Zemborain de Torres trad A.I.

Traduceri de DARE NOVĂCEANU

Prezentare

Cu acest volum, din 1944, în care sunt reluate nara (iunile fantastice din Grădina potecilor ce se bifurcă, la care se adaugă cele din secțiunea Artificii, Borges atinge culmea artei sale narative. Piesele acestei culegeri sunt capodopere indiscutabile, figurează obligatoriu în toate antologiile și au cunoscut cele mai numeroase traduceri și comentarii. Niciodată nu a mai fost și nu va mai fi Borges atât de compact borgean ca acum. După ce a descoperit că toți oamenii sunt un singur om, așa cum toate cărțile sunt o singură carte, și că tot ce există aparține unei lumi inexplicabile, dar coerente, el cucerește firesc și se instalează sigur pe sine în locul privilegiat al intertextualității asumate, afirmându-și, în mod paradoxal, personalitatea prin impersonalitate și originalitatea prin anonim.

Câteva povestiri în care s-a configurat cu o limpezime de cristal concepția în același timp angoasată și senină, în care s-au fixat definitiv coordonatele universului său inconfundabil – spațiul labi-rirdic și timpul circular – merită de aceea un scurt comentariu. Mai întâi Pierre Menard, autor al lui Don Quijote, prima în ordine cronologică (apărută pentru prima dată în revista Sud în 1939) și prima povestire fantastică". Pentru Borges, esențialul în literatură este că fiecare carte reia și amplifică, în mod impersonal, umtatea inepuizabilă a unei singure cărți. Consecința narativă a acestei concepții este ficțiunea Pierre Menard, autor al lui Don Quijote, în care este de ajuns să se atribuie unui autor contemporan cu noi câteva fragmente din don Quijote, pentru ca aceste texte să-și schimbe semnificația, într-o traducere, avem una și aceeași operă într-o limbă dublă, pe când în ficțiunea lui Borges avem două opere cu aceeași identitate lingvistică și, în această identitate care nu e identitate, fascinantul miraj al posibilităților diverse. Borges ne face să simțim literatura ca un spațiu omogen și versibil, în care particularitățile indhivduale nu-și au locul. Timpul operelor nu este

timpul definit al scriitorii, ci este timpul indefinit al lecturii și al memoriei. Sensul cărții se află în posteritatea ei, în noi; nu în urmă, ci înainte. O carte nu este un sens dat o dată pentru totdeauna, o revelație pe care noi țintem sortiți să o suferim, ci este o rezenă de forme care își așteap – Q sensurile, este „iminența unei relații care nu se produce” și pe care fiecare trebuie să o producă pe cont propriu. Borges repetă astfel, sau spune în felul său, că poezia este făcută de top. nu de unul singur. Pietre Menard este autorul lui don Quijote pentru simplul motiv că orice cititor este autorul lui don Quijote. Toți autorii sunt un singur autor, fiindcă toate cărțile sunt o singură carte, și de aici se poate trage concluzia că o singură carte este toate cărțile. Este de ajuns, prin urmare, să citești același text din perspectiva unui context nou, este de ajuns faptul că întotdeauna există un mod nou de a citi același text. Asta face Pierre Menard cu textul lui Cienwntes. O carte este dialogul infinit pe care textul îl stabilește cu cititorul, seamănă cu un manuscris permanent revizuit. Din această perspectivă, nu mai este surprinzător faptul că multe din povestirile lui sunt comentarii sau relecturi ale altor texte sau note despre autori sau cărți fictive, nu însă mai fictive decât Don Quijote al lui Cervantes, nici mai puțin reale decât cel al lui Pierre Menard. A face literatură nu înseamnă altceva decât a rescrie cele câteva metafore ale lumii.

Și celelalte ficțiuni ale volumului pot fi interpretate ca metafore: Biblioteca Babei și Loteria din Babilonia sunt metafore ale haosului și hazardului. Tlon, Uqbar, Orbis Tertius este o metaforă epistemologica, poate cea mai cuprinzătoare și profundă a autorului. Lumea fictivă pe care ne-o prezintă în planeta lui imaginară este o parodie a lumii inventate de imaginația înfierbântată a oamenilor. Asemeni lui don Quijote, Borges citește realitatea nu așa cum este ea, ci urmând semnele indicatoare lăsate de cultură. Dar, spre deosebire de personajul lui Cervantes, care încearcă să transforme realitatea în semn pentru a dovedi că realitatea se afla în cărți, Borges sugerează că realitatea în întregime a fost transformată în semn și că acest semn simetric e la fel de departe de realitate ca și cărțile de cavalerie din Spania lui don Quijote. Cele o sută de tomuri ale Enciclopediei din Tlon sunt anticiparea

efortului de a desena minuțios labirintul lumii. Obiectivul este însă neatins, fiindcă fața lumii, dacă e ordonată, este pentru că a fost ordonată potrivit unor legi divine, inaccesibile omului. Nouă ne rămâne doar iluzia din Tlon, realitatea acestei planete create de om și hărăzite să fie descifrată de om. Tocmai asta face Borges-naratorul în ultimele rânduri ale povestirii: „Eu nu-mi fac probleme, continuu să revăd, în liniștitele zile petrecute în hotelul din Adrogui, o indecisă traducere quevediană (pe care nu mă grăbesc s-o dau la tipar) din Um Burial de Browne”. Borges exprimă aici o neclintită credință în cultură, o necesitate stringentă de a trăi în lume în pofida impermeabilității ei. „Chiar dacă Dumnezeu nu există, să trăim ca și cum ar exista”, spunea Unamuno. Chiar dacă Tlon este o planetă fantastică – pare a ne spune Borges – să trăim ca și cum ea ar fi lumea. Credințaneștrămutată în cultură se naște, paradoxal, din scepticismul lui față de cultură. Un scepticism față de cultură ca imagine a lumii; o credință puternică în cultură ca o creație a omului.

Andrei Ionescu-Grădina potecilor ce se bifurcă

(1941)

PROLOG

TLON, UQBAR, ORBIS TERTIUS

Cele șapte piese care compun această carte nu au nevoie de explicații deosebite. Cea de a șaptea (*Grădina potecilor ce se bifurcă*) este polițistă; cititorii săi vor asista la execuție și la toate amănuntele preliminare ale unei crime, al cărui scop nu-l ignoră dar nu-l vor înțelege, mi se pare, până la ultimul paragraf. Celelalte piese sunt fantastice; una – *Loteria din Babilonia* – nu-i într-o totul inocentă față de simbolism. Nu sunt primul autor al povestirii *Biblioteca Babei*, curioșii acestei istorii și ai preistoriei ei pot cerceta o anume pagină din numărul 59 al revistei *SUR* (*Sudul*), unde vor afla numele etc. Rogene al lui Leucip, Lasswitz, Lewis Carroll și Aristotel. În *Ruinile circulare* totul este ireal; în *Pierre Menard*, autorul lui *Quijote* ireal este destinul pe care protagonistul și-l impune. Lista de scrieri pe care i le atribui nu e îndeajuns de distractivă, dar nici arbitrară; este o diagramă a istoriei sale mentale...

Alcătuirea de cărți vaste este o nesăbuiță obositoare și aducătoare de sărăcie; să întinzi pe cinci sute de pagini o idee a cărei perfectă expunere orală încapă în câteva cuvinte. Cea mai bună metodă este să simulezi că aceste cărți există deja și să faci un rezumat sau un comentariu. Astfel a precedat Carlyle în *Doctor Resaitus*; tot astfel Butler în *The Fair Haven*; opere care au imperfecțiunea de a fi de asemenea cărți, nu mai puțin tautologice decât celelalte. Mai rațional, mai neputincios, mai leneș, am preferat scrierea de însemnări pe cărți imagine. Acestea sunt *Tlon*, *Uqbar*, *Orbis Tertius* și *Cercetarea operei lui Herbert Quain*.

J. LB. trad. D. R

1

Datorez descoperirea Uqbar-ului conjuncției dintre o oglindă și o enciclopedia Oglinda neliniștea adâncul unui coridor dintr-o casă de pe strada Gaona, din Ramos Mejfa; enciclopedia poartă înșelătorul titlu *deâhe Anglo-American Cyclopaedia* (New York, 1917), fiind o retipărire literară, destul de neîndemânatică, după *Encyclopaedia Britannica*, din 1902. Totul s-a petrecut în urmă cu vreo cinci ani. Bioy Casares cinase cu mine în seara aceea și a întârziat mult, antrenat într-o polemică despre scrierea unui roman la persoana întâi, în care povestitorul ar urma să omită sau să desfigureze faptele, intervenind cu anumite contradicții pentru a îngădui puținilor cititori – foarte puținilor cititori – să ghicească o realitate atroce sau banală. Oglinda ne pândește din adâncul îndepărtat al coridorului. Am descoperit atunci (la miezul nopții o astfel de descoperire este inevitabilă) că oglinzile au ceva monstruos. Bioy Casares și-a amintit că unul dintre ereticii din Uqbar declarase că oglinzile și împreunarea trupurilor sunt abominabile pentru că multiplică numărul oamenilor. Am vrut să aflăm originea acestei memorabile sentințe și mi-a răspuns că ea se află trecută în articolul despre Uqbar din *The Anglo-American Cyclopaedia*.

În casă (casă pe care o închiriasem mobilată) se afla un exemplar din această lucrare. În ultimele pagini din volumul XLVI am dat peste un articol despre Upsala; în paginile de început ale volumului XLVII am întâlnit un altul despre *Ural-Altaic Langua-ges*, dar n-am

găsit niciun cuvânt despre Uqbar. Bioy, cu viclenia lui, a cercetat volumele care cuprindeau indicele. A epuizat fără rezultat toate situațiile imaginabile: Ukbar, Uchar, Ooqbar, Ookbar. Oukbahr... Și înainte de a ne despărți, mi-a spus că era o regiune din Irak sau din Asia Mică. Mărturisesc că am fost de acord, dar cu o oarecare stânjenală Am presupus că această țară necunoscută și acest eretic anonim constituiau o ficțiune improvizată de modestia lui Bioy pentru a justifica o frază ca aceasta Examinarea sterilă a câtorva atlase din Justus Perthes mi-a întărit această presupunere.

A doua zi, Bioy m-a chemat de la Buenos-Aires. Mi-a spus că avea în față articolul despre Uqbar, din volumul XLVI al Enciclopediei. Nu era trecut și numele ereticului, dar se menționa doctrina sa, formulată în aproape aceleași cuvinte spuse de el, chiar dacă – e posibil – aveau mai puțină valoare literară. El își amintise: *Copulation and mirrors are abominable*. Textul Enciclopediei transcria: *Pentru unii dintre acești gnostici, universul vizibil era o iluzie sau (mai exact) un sofism. Oglinzile și paternitatea sunt abominabile (mirrors and fatherhood are abominable) pentru că îl multiplică și îl divulgă*. I-am spus, fără să ocolesc adevărul, că m-ar interesa să văd acest articol. După câteva zile mi l-a adus. Ceea ce m-a surprins, pentru că scrupulosul indice cartografic din *Erdkunde* de Ritter ignora cu desăvârșire numele de Uqbar.

Volumul adus de Bioy era într-adevăr XLVI din *Anglo-American Cyclopaedia*. Pe coperta falsă și pe cotor, indicația alfabetică (Tor-Ups) era aceeași cu cea de pe exemplarul nostru, dar în loc de 917 pagini, avea 921. Aceste patru pagini în plus cuprindeau articolul despre Uqbar; neprevăzut (cum și-a dat seama cititorul) de indicația alfabetică. Am dovedit după aceea că nu exista nicio diferență între cele două volume. Amândouă (după cum cred să fi arătat) sunt retipăriri după cea de a zecea *Encyclopaedia Britannica*. Bioy își procurase exemplarul său de ocazie, așa cum se întâmplă de multe ori, la un preț redus.

Am citit cu atenție articolul. Pasajul amintit de Bioy era, poate, singurul surprinzător. Restul părea foarte verosimil, destul de bine

armonizat cu tonul general al lucrării și (ca de obicei) puțin plictisitor. Recitindu-l, am descoperit dedesubtul rigurosului text o ambiguitate fundamentală. Dintre cele paisprezece nume care se refereau la partea geografică, am recunoscut numai trei – Jorasăn, Armenia, Erzerum –, intercalate în text în aceeași manieră ambiguă. Dintre numele istorice, n-am recunoscut decât unul: impostorul Esmerdis, magul, amintit mai degrabă ca o metaforă. Articolul părea să precizeze frontierele Uqbar-ului, dar nebuloasele puncte de referință erau râuri, cratere și lanțuri de munți din aceeași regiune. Am citit, bunăoară, că pământurile joase din Tsai Jaldun și delta Axa delimitează frontiera sudică și că în insulele din această deltă procrează caii sălbatici Asta, la începutul paginii 918. În partea istorică (pagina 920) am aflat că datorită persecuțiilor religioase din secolul treisprezece, ortodocșii și-au căutat adăpost și sprijin în aceste insule, unde se află încă obeliscurile lor și unde nu o dată, în pământ, se mai găsesc oglinzile lor de piatră. Partea

268.

referitoare la *limbă și literatură* era destul de scurtă. Un singur lucru demn de reținut; se afirma că literatura din Uqbar are un caracter fantastic și că legendele și epopeile ei nu se refereau niciodată la un fapt real, ci la două regiuni imaginate, Mlejnas și Tlon... Bibliografia enumera patru titluri pe care nu le-am găsit până acum, cu toate că cel de al treilea – Silas Haslam: *History of the land called Uqbar*, 1847 – figurează în catalogul de cărți al lui Bernard Quaritch¹. Primul titlu, *Lesbare und lesenwerthe Bemerkungen iiber dos Land Ukkbar în Klein-Asien*, datează din 1641 și este opera lui Johannes Valentinus Andrea. Amănuntul este semnificativ; doi ani după aceea, am dat peste acest nume în neașteptatele pagini ale lui de Quincey (*Writings*, volumul treisprezece) și am aflat că aparținea unui teolog german care pe la începutul secolului al XVII-lea a descris imaginara comunitate Rosa-Cruz – pe care alții au înființat-o după aceea, imitând ceea ce el își închipuise.

În această seară am vizitat Biblioteca Națională. Am răsfoit în zadar atlase, cataloage, anuare ale societăților geografice, memorii ale

călătorilor și istoricilor nimeni nu fusese vreodată în Uqbar. Nici indicele general al enciclopediei lui Bioy nu înregistra acest nume. În ziua următoare, Carlos Mastronardi (căruia îi povestisem faptele acestea) a descoperit într-una din librăriile de pe Corrientes și Talcahuano cotoarele negre și aurite din *Anglo-American Cyclopaedia*... A intrat și a întrebat de volumul XLVI Bineînțeles, n-a găsit nici cel mai mic indiciu despre Uqbar.

n

O amintire limitată, și tot mai palidă, despre Herbert Ashe, inginerul căilor ferate din Sud, mai stăruie în hotelul din Adroque, printre iedera expansivă și în adâncul iluzoriu al oglinzilor. În viață a suferit de închipuire, ca atâția englezi; mort, nu mai e nici măcar fantasma care era pe-atunci Era înalt și dezgustat, cu barba lui pătrată și obosită, care, cândva, fusese roșie. Îmi dau seama că era văduv, fără copil Mult timp, în fiecare an, pleca în Anglia; să viziteze (deduc asta după niște fotografii pe care mi le-a arătat) un ceas de soare și niște goruni. Tatăl meu legase cu el (verbul e

Haslam a publicat de asemenea *A Generat History of Labyriihs*.

269

excesiv) una din acele prietenii englezești care începe prin a exclude confidența pentru ca, foarte repede, să omită dialogul. Obişnuiau să facă schimb de cărți și periodice; obişnuiau să se bată la şah, taciturni... Mi-l amintesc pe coridorul hotelului, cu o carte de matematică în mâini, privind, uneori, culorile irecuperabile ale cerului într-o după-amiază, vorbeam despre sistemul duodeci-mal al numărării (unde doisprezece se scrie 10). Ashe mi-a spus că efectuase nu ştiu ce permutări de tabele duodecimale în sexagesimale (unde şaizeci se scrie 10). A adăugat că la munca aceasta îl pusese un norvegian: la Rio Grande de Sul. îl cunoşteam de opt ani de zile și niciodată nu ne spusese că ar fi locuit în această regiune... Am vorbit despre viața pastorală, de *capangas*, de etimologia braziliană a cuvântului *gaucho* (pe care unii dintre bătrânii orientali îl mai pronunțau *gaucho*) și nimic altceva – Dumnezeu să mă ierte – nu s-a mai spus despre funcțiile duodecimale. În septembrie 1937 (noi nu ne

aflam în hotel) Herbert Ashe a murit din cauza ruperii unor nervi. Câteva zile mai înainte, primise din Brazilia un pachet sigilat și recomandat Era o carte in-octavo. Ashe o lăsase în bar, unde am găsit-o – câteva luni după aceea. Am început s-o răsfoiesc și am simțit o amețelă ușor înspăimântătoare pe care nu o voi descrie pentru că aceasta nu e povestea emoțiilor mele, ci a lui Uqbar și Tlon și Orbis Tertius. Într-o noapte islamică, denumită Noaptea Noptilor, se deschid larg porțile secrete ale cerului și apa din urcioare e mai dulce; dacă aceste porți s-ar fi deschis, nu aș fi simțit ceea ce am simțit în acea după-amiază. Cartea era scrisa în engleză și avea 1001 pagini Pe cotorul de piele gălbuie am citit aceste cuvinte curioase repetate și pe pagina de gardă: *A First Encyclopaedia of Tlon. Voi XI. Hlaer io Jangr.* Nicio mențiune despre data și locul apariției. Pe prima pagină și pe o foaie din hârtie de mătase care acoperea una din reproducerile în culori se afla imprimat un oval albastru cu această inscripție: *Orbis Tertius*. Trecuseră doi ani de când descoperisem într-un volum al unei anumite enciclopedii pirat o sumară descriere a unei țări false; întâmplarea îmi oferea acum ceva mult mai prețios și mai greu. Aveam în mâini un vast fragment metodic al unei istorii totale despre o planetă necunoscută, cu arhitectura și harababura ei, cu spaima mitologiilor ei și cu rumoarea limbilor, cu împărații ei și cu mărilor, cu mineralele și păsările ei, cu controversa ei teologică și metafizică. Totul bine făcut, coerent, fără niciun scop doctrinal sau practic.

În cel de al „unsprezecelea volum” despre care vorbesc, există trimiteri la volumele anterioare sau ulterioare. Nestor Ibarra.

Într-un articol devenit clasic, publicat în N.R.F., a negat existența acestor volume; Ezequiel Martânez Estrada și Drieu La Rochelle au respins, poate în mod victorios, o astfel de îndoială. Fapt e însă că, până acum, cele mai inteligente cercetări n-au dus la niciun rezultat în zadar am dezorganizat bibliotecile din cele două Americi și din Europa Alfonso Reyes, sătul de aceste obositoare căutări polițiste, propuse să reconstruim împreună multele și solidele volume care lipsesc: *exungue leonem*. E de părere, între adevăr și glumă, că o generație de *doniști* ar putea fi de ajuns. Acest risc ne pune însă o problemă fundamentală:

cine sunt cei ce au inventat Tlon-ul? Pluralul este inevitabil, pentru că ipoteza unui singur inventator – a unui infinit Leibniz lucrând în ceață și modestie – a fost refuzată în mod unanim. Se presupune că această *brave new world* este opera unei societăți secrete de astronomi, biologi, ingineri, metafizicieni, poeți, chimiști, moraliști, pictori, matematicieni... conduși de un obscur om de geniu. Abundă persoanele care stăpânesc aceste diverse discipline, dar nu și cele capabile de invenție, cu atât mai puțin cei în măsură să subordoneze invenția unui riguros plan sistematic. Acest plan este atât de vast, încât contribuția fiecărui scriitor devine infinitezimală. La început s-a crezut că Tlon ar fi un haos clar, o iresponsabilă licență de imaginație; acum se știe că este un cosmos și că legile intime care-l guvernează au fost formulate cel puțin în mod provizoriu. E de ajuns să amintesc că aparentele contradicții din Volumul Unsprezece constituie dovada fundamentală a existenței celorlalte tomuri: într-atât de lucidă și de justă este ordinea ce se observă în el a Revistele de popularizare au divulgat, cu exces scuzabil, zoologia și geografia din Tlon; eu mă gândesc că tigrii săi transparenți și turnurile de sânge nu merită, poate, continua atenție a *tuturor* oamenilor. Și îndrăznesc să cer câteva minute pentru concepția sa despre univers.

Hume a notat pentru totdeauna că argumentele lui Berkeley nu admiteau nici cea mai mică replică și nu duceau nici la cea mai neînsemnată convingere. Această sentință este pe deplin veridică în cazul Pământului; completamente falsă în cazul Tlon. Națiunile acestei planete sunt – congenital – idealiste. Limbajul și derivațiile acestuia – religia, literatura, metafizica – presupun idealismul. Lumea, pentru ei, nu este un concurs de obiecte în spațiu; este o serie eterogenă de acte de independență. Succesivă, temporală și nu spațială. În presupusa *Ursprache* din Tlon nu există substantive de la care să-și revendice originea limbile actuale” sau dialectele: există verbe impersonale, calificate prin sufixe (sau prefixe) monosilabice de valoare adverbială. De exemplu: nu există cuvântul care să corespundă cuvântului *luna*, dar există un verb care în spaniolă ar suna *lunecer* sau *luna*. *Surgio la luna sobre el no* (s-a înălțat luna peste râu) se spune *hlor u fang*

axaxaxas mi-o, adică în ordine: *hacia arriba* (upward) *detrás duradero-fluir lunecio* (în sus, înapoi perenă-curgere se înlună). (Xul Solar traduce prescurtat: *upa tras perfluyue luno* – sus după curgător lună – *Upward, behind the onstreaming it mooned.*)

Toate acestea se referă la limbile din emisfera australă. În privința celor din emisfera boreală (despre care există foarte puține date în Volumul Unsprezece), celula primordială nu este verbul, ci adjectivul monosilabic. Substantivul se formează prin acumulare de adjective. Nu se spune *luna*: se spune *aereo-claro sobre ascuroredondo* (aerian-clar pe obscur-rotund) sau *anaranjado-tenue-del-cielo* (portocaliu-palid-al cerului) sau oricare altă combinație. În cazul dat, suma de adjective corespunde unui obiect real; lucrul acesta este absolut fortuit în literatura acestei emisfere (ca în lumea subzistentă din Meinong) abundă obiectele ideale, compuse și dizolvate într-o clipită, după necesitățile poetice. Le definește, uneori, simpla simultaneitate. Există obiecte compuse din doi termeni, unul cu caracter vizual, altul cu caracter auditiv: culoarea nou-născutului și îndepărtatul strigăt al unei păsări. Și sunt destule: soarele și apa împotriva pieptului înotătorului, vagul roz tremurător ce se vede cu ochii închiși, senzația celui ce se lasă dus de un râu și, de asemeni, de vis. Aceste obiecte de gradul doi se pot combina cu altele; procedeul, după anume prescurtări, este, practic, infinit Există poeme celebre compuse dintr-un singur cuvânt uriaș. Acest cuvânt formează un *obiect poetic* creat de autor. Faptul că nimeni nu crede în realitatea substantivelor face ca, în mod paradoxal, numărul acestora să fie nesfârșit Limbile din emisfera boreală din Tlon au toate numele din limbile indo-europene – și altele, mult mai multe.

Nu-i deloc exagerat să afirmăm că, în Tlon, cultura clasică are o singură disciplină: psihologia. Celelalte sunt subordonate acesteia. Am spus că oamenii acestei planete concep universul ca pe o serie de procese mentale care nu se desfășoară în spațiu ci, în mod succesiv, în timp. Spinoza atribuie nesfârșitei sale divinități datele de extensie și de gândire; nimeni nu ar înțelege pe Tlon juxtapunerea primului (tipic numai pentru anumite stări) cu cel de-al doilea – sinonim perfect al

cosmosului. Spus cu alte cuvinte: nu concep ca spațialul să dureze în timp. Perceperea unui fum pe orizont, după aceea a câmpului incendiat și, mai apoi, a țigării pe jumătate stinsă, cea care a provocat incendiul, este considerată un exemplu al asociațiilor de idei

Acest monism sau idealism total invalidează știința A explica (sau a judeca) un fapt înseamnă a-l uni cu altul; această legătură, pe Tlon, este o stare posterioară subiectului, care nu poate afecta sau clarifica o stare anterioară. Orice stare mentală este ireductibilă: simplul fapt de-a numi-o – *id est*, de-a o clasifica – înseamnă un fals. De aici s-ar putea deduce că pe Tlon nu există știință – nici măcar raționamente. Adevărul paradoxal este acela că există, într-un număr nesfârșit de mare. Cu filosofia se petrece ceea ce se petrece cu substantivele din emisfera boreală. Faptul că întreaga filosofie este din capul locului un joc dialectic, o *Philosophie des Als Ob*, a dus la multiplicarea ei. Abundă sisteme incredibile, dar de arhitectură plăcută și de tip senzațional. Metafizicienii de pe Tlon nu caută adevărul, nici măcar verosimilul: caută uimirea. Susțin că metafizica este o ramură a literaturii fantastice. Știu că un sistem nu este nimic altceva decât subordonarea tuturor aspectelor din univers unuia dintre ele. Până și construcția „toate aspectele” este infirmabilă pentru că presupune imposibila legătură a momentului prezent cu timpurile trecute. Nu este ceva întâmplător acest plural, „trecute”, căci se presupune o altă operație imposibilă... Una dintre școlile de pe Tlon ajunge să nege timpul: raționează că prezentul este nedefinit, că viitorul nu are altă realitate decât speranța prezentului, iar trecutul nu-i decât o amintire a aceluiași prezent¹. O altă școală susține că s-a scurs *tot timpul* și că viața noastră abia de mai e o amintire sau un reflex crepuscular, fără îndoială fals și mutilat, al unui proces irecuperabil. Alta, că istoria universului – și în aceasta viețile noastre și cel mai palid amănunt al acestor vieți – este opera unui zeu subaltern pentru a se înțelege cu dracul o altă că universul este comparabil cu acele criptografii în care n-au valoare toate simbolurile și unde adevărat este doar ceea ce se petrece după fiecare trei sute de nopți. Alta, că în timp ce noi dormim aici, suntem treji într-o altă parte și că, astfel, fiecare om este doi

oameni

Între doctrinele de pe Tlon, niciuna nu a meritat un mai mare scandal decât cea a materialismului. Câțiva gânditori au

1 Russell (*The Anatysis of Mind*. 1921. pagina 159) susține că planeta a fost creată acum câteva minute, prevăzută cu o umanitate care amintește” un trecut iluzoriu.

273

formulat-o cu mai puțină calitate decât fervoare, ca și când ar fi anticipat un paradox. Pentru a ușura înțelegerea acestei teze inexplicabile, un eretic din secolul unsprezece¹ a conceput sofismul celor nouă monede de aramă, a cărui faimă scandaloasă pe Tlon echivalează cu vicleniile eleutice. Din acest „raționament specios” există multe versiuni, care schimbă numărul monezilor și pe cel al găsirii lor; iat-o, aici, pe cea mai comună:

Mărfi, X trece pe un drum pustiu și pierde nouă monede de aramă. Joi, Y găsește pe drum patru monede, înnegrite puțin de ploaia de miercuri. Vineri, Z descoperă pe drum trei monede. Vineri dimineața, X dă peste două monede pe coridorul casei sale. Ereticul vrea să deducă din această istorie – id est, continuitatea – realitatea celor nouă monede recuperate. Este absurd (susținea) să-ți imaginezi că patru dintre monede nu ar fi existat între marți și joi, trei dintre ele între marți și seara de vineri, iar două dintre ele între marți și dimineața de vineri. Dar este logic să gândești că au existat – măcar într-un fel secret, de înțelegere ascunsă oamenilor – în toate momentele celor trei intervale.

Limbajul de pe Tlon încerca să respingă un astfel de paradox; cei mai mulți nu-l înțelegeau. Apărătorii bunului simț s-au limitat, la început, să nege veridicitatea anecdotei. Au tot repetat că era o înșelăciune verbală, bazată pe folosirea temerară a doua cuvinte neologice, neautorizate de uz și străine oricărei gândiri severe: verbele *a găsi* și *a pierde*, care comportau o cerere de principiu, ce presupunea identitatea primelor nouă monede cu ultimele. Au susținut că toate substantivele (om, monedă, joi, miercuri, ploaie) nu aveau decât valoare metaforică. Au acuzat perfidia împrejurării, *înnegrite puțin de ploaia de miercuri*, care presupune exact ceea ce se cere demonstrat:

persistența celor patru monede, între joi și marți. Au spus că una-i *egalitate* și alta-i *identitate* și au formulat un fel de *reductio ad absurdum*, adică, să zicem, cazul ipotetic al celor nouă oameni care în nouă nopți succesive suferă o durere foarte mare. Nu ar fi ridicols-au întrebat – să pretinzi că această durere era aceeași? 2 Și-au

1 Secolul, de acord cu sistemul duodecimal, înseamnă o perioadă de o sutăjwtruzeci și patru de ani.

2 În ziua de azi. una dintre bisericile de pe Tlon susține, platonice, că o astfel de durere, o astfel de nuanță de verde a galbenului, că o astfel de temperatură, că un astfel de sunet, sunt unica realitate. Toți oamenii. În vertiginosul moment al orgasmului, sunt același om Toți oamenii care repetă un vers din Shakespeare sunt William Shakespeare.

mai spus că ereticul nu era mișcat decât de scopul blasfematoriu de a atribui divină categorie a *ființei* unor simple monede și că uneori nega pluralitatea, dar alteleori na Au argumentat: dacă egalitatea presupune identitate, s-ar putea admite că cele nouă monede sunt una singură.

De necrezut, dar aceste infirmări nu au putut fi definitive. La o sută de ani după enunțarea problemei, un gânditor nu mai puțin strălucit decât ereticul, dar de tradiție ortodoxă, a formulat o ipoteză foarte îndrăznească. Această împrejurare fericită susținea că există un singur subiect, că acest subiect indivizibil este fiecare dintre ființele universului și că acestea ar fi organele și măștile divinității X este egal cu Y și cu Z Z descoperă trei monede pentru că-și amintește că le-a pierdut X; X găsește două pe coridor pentru că își amintește că celelalte au fost recuperate... Cel de-al unsprezecelea volum lasă să se înțeleagă că cele trei rațiuni capitale au determinat victoria definitivă a acestui panteism idealist Prima, respingerea solipsismului; a doua, posibilitatea de a păstra baza psihologică a științelor, a treia, posibilitatea de a păstra cultul zeilor. Schopenhauer (pasionatul și lucidul Schopenhauer) formulează o doctrină foarte asemănătoare în primul volum din *Parerga und Paralipomena*.

Geometria de pe Tlon cuprinde două discipline oarecum

distincte: vizuală și tactila. Ultima corespunde celei pe care o avem noi și o subordonează pe prima Baza geometriei vizuale este suprafața și nu punctul Această geometrie ignoră paralelele și declară că omul care se deplasează modifică formele ce-l înconjoară. Baza aritmeticii ei o constituie noțiunea numerelor nedefinite. Accentuează importanța conceptelor de mai mare sau mai mic, reprezentate de către matematicienii noștri prin simbolurile $\gt$ și $\lt$ Susține că operația de a număra modifică cantitățile și le convertește din nedefinite în definite. Faptul că diferiți indivizi care numără una și aceeași cantitate ajung la un rezultat egal este pentru psihologi un exemplu de asociații de idei sau un bun exercițiu de memorie. Știm deja că pe Tlon subiectul cunoașterii este unul și etern.

În mediile literare este, de asemenea, atotputernică ideea unui subiect unic. Și-i lucru rar ca o carte să fie semnată de autorul ei Nu există conceptul de plagiat: s-a stabilit că toate operele constituie opera unui singur autor atemporal și anonim. Critica obișnuiește să inventeze autori: alege două opere deosebite – *T Te King* și *1001 de Nopti*, să spunem –, le atribuie aceluiași scriitor și apoi determină cu probitate psihologia acestui interesant *homme de lettres*...

Cărțile sunt și ele deosebite. Cele de ficțiune au un singur subiect, cu toate permutările imaginabile. Cele de natură filosofică, invariabil, conțin teza și antiteza, rigurosul pro și contra al unei doctrine. O carte care nu încheie în ea propria-i contracarte este considerată incompletă.

Secole și secole de idealism n-au încetat să diferențieze realitatea. Și nu-i rară, în regiunile cele mai vechi din Tlon, multiplicarea obiectelor pierdute. Două persoane caută un creion; prima îl găsește și nu spune nimic; cea de a doua găsește un al doilea creion nu mai puțin real, dar mai potrivit cu așteptarea sa. Aceste obiecte secundare se cheamă *hronir* și sunt, chiar dacă au o formă mai puțin grațioasă, ceva mai lungi. Până de curând, aceste obiecte *hronir* au fost fiii întâmplători ai distracției și uitării. Și pare o minciună afirmația că metodica lor producere ar avea doar o sută de ani, dar așa se susține în Volumul Unsprezece. Primele încercări au fost sterile. Cu

toate acestea, acel *modus operandi* merită să fie amintit Directorul unei închisori de stat a comunicat deținuților că sub vechea albie a unui râu s-ar afla anumite morminte și a promis să acorde libertatea celor ce ar găsi ceva important cu luni înainte de a începe săpăturile le-au arătat reproduceri fotografice a ceea ce trebuiau să găsească. Această primă experiență a dovedit că speranța și aviditatea pot să inhibe; după o săptămână de lucru cu târnăcopul și sapa n-au reușit să dea la iveală alt *hron* decât o roată ruginită, datând dintr-o vreme posterioară experimentului. Acest lucru, păstrat în secret, s-a repetat mai apoi în patru colegii. În trei dintre ele înfrângerea a fost totală; în cel de al patrulea (al cărui director a murit întâmplător la începutul săpăturilor), discipolii au exhumat – sau au produs – o mască de aur, o spadă arhaică, două sau trei amfore de pământ ars și verdele și mutilatul tors al unui rege cu o inscripție pe piept care nu a putut încă să fie descifrată. Astfel s-a descoperit lipsa de temei a martorilor care ar fi putut cunoaște natura experimentală a căutării... Cercetările în masă produc obiecte contradictorii; acum se preferă munca individuală și aproape improvizată. Elaborarea metodică a acestor *hronir* (spune Volumul Unsprezece) a adus un prestigios serviciu arheologilor. A îngăduit anchetarea și chiar modificarea trecutului; care, de acum, nu-i mai puțin plastic și nici mai puțin supus decât viitorul. Lucru curios: *hronir-n* de gradul doi sau trei – *hronir-ii* derivați dintr-un alt *hronir* – exagerează aberațiile inițiale; cei de gradul cinci sunt aproape uniformi; cei de gradul nouă se confundă cu cei de gradul doi; cei de gradul unsprezece posedă o puritate de linii pe care originalul nu o are. Procesul este periodic: *hron-ul* de gradul doisprezece începe să decadă. Mai ciudat și mai pur decât orice *hron* este uneori *un*: lucru produs prin sugestie, obiectul construit de speranță. Marea mască de aur pe care am menționat-o reprezintă un exemplu ilustru.

Lucrurile pe Tlon se multiplică; prind să se șteargă și să-și piardă detaliile când lumea le dă uitării. Este clasic exemplul unui umbrar care a durat cât timp era vizitat de un cerșetor și care s-a pierdut din vedere la moartea acestuia. Uneori, niște păsări, un cal, au

salvat ruinurile unui amfiteatru.

1940. *Salto Oriental*

Postdată din 1947. Reproduc un articol anterior așa cum a apărut în *Antologia literaturii fantastice*, 1940. fără nicio modificare decât unele metafore și un anume rezumat glumeț care, acum, mi s-a părut facil. S-au întâmplat atâtea lucruri de atunci... Mă voi limita să le amintesc.

În martie 1941 s-a descoperit o scrisoare manuscris de Gunnar Erfjord într-o carte de Hinton care fusese a lui Herbert Ashe. Plicul avea ștampila poștală din Ouro Preto; scrisoarea elucida complet misterul Tloa Textul ei confirmă ipoteza lui Martínez Estrada la începutul secolului al XVII-lea, într-o noapte, la Lucerna sau la Londra, s-a născut splendida istorie. O societate secretă și benevolă (care, între membrii săi l-a avut și pe Dalgamo și după aceea pe Berkeley) s-a constituit pentru a inventa o țară. În vagul program inițial figurau „studiile ermetice”, filantropia și cabala Din această primă epocă datează ciudata carte a lui Andrea la capătul unor ani de concilii și sinteze premature au înțeles că o generație nu era de ajuns pentru a articula o țară. Și-au căzut de acord ca fiecare dintre maeștrii care compuneau societatea să-și aleagă un discipol pentru a continua opera începută. Această hotărâre ereditară a prevalat; după un hiat de două secole, fraternitatea urmărită a fost reînviată în America Prin 1824, la Memphis (Tennessee) unul dintre membri a stat de vorbă cu milionarul Ezra Buckley. Acesta l-a lăsat să vorbească privindu-l cu un anume dispreț și a râs de modestia proiectului l-a spus că în America e absurd să inventezi o țară și-i propune inventarea unei planete. Acestei gigantice, idei îi adaugă încă una, fruct al nihilismului său: cea de a păstra în mare taină uriașa întreprindere. Circulau pe atunci cele douăzeci de volume din *Encyclopaedia Briânnica*; Buckley sugerează o enciclopedie metodică a planetei iluzorii îi va lăsa munții lui auriferi, râurile lui navigabile, câmpiile străbătute de tauri și bizoni, negrii, lupanarele și dolarii săi, cu o singură condiție: „Opera nu va face pact cu impostorul Iisus Cristos”. Buckley nu crede în Dumnezeu, dar vrea să-i demonstreze lui Dumnezeu inexistent că oamenii muritori sunt

capabili să conceapă o lume. Buckley a murit otrăvit în 1828, la Bâton Rouge; în 1914 societatea a remis colaboratorilor săi, care sunt în total trei sute, volumul ultim al Primei Enciclopedii despre Tloa Ediția este secretă: cele patruzeci de volume cât cuprinde (opera cea mai vastă pe care au întreprins-o oamenii până acum) ar fi baza unei alteia, mult mai minuțioasă, redactată nu în engleză, ci în una din limbile de pe Tloa Această revizuire a unei lumi iluzorii se numește, provizoriu, *Orbis Tertius*, și unul dintre modeștii ei demiurgi a fost Herbert Ashe, nu știu dacă în calitate de agent al lui Gunnar Erfjord sau ca membra Primirea unui exemplar din Volumul Unsprezece înclină spre cea de a doua. Dar ceilalți? Prin 1942 faptele au căpătat un contur mai puternic. Îmi aduc aminte perfect de unul dintre ele și cred că am simțit ceva din caracterul său prevestitor. Totul s-a petrecut într-un apartament de pe strada Laprida, în fața unui balcon înalt năpădit de amurg. Prințesa de Faucigny Lucinge își primise de la Poitiers tacâmurile de argint De pe fundul adânc al unei „lăzi acoperită cu timbre internaționale începură să apară lucruri fine și nemișcate: argintărie de Utrecht și de Paris cu viguroasă faună heraldică, un samovar. Printre acestea – cu o perceptibilă și suavă tremurare de pasăre adormită – bătea misterios o busolă. Prințesa n-a recunoscut-o. Acul albastru dorea nordul magnetic; cutia de metal era concavă; literele sferei corespundeau unuia dintre alfabetele de pe Tlon. Astfel s-a petrecut primul amestec al lumii fantastice în lumea reală. O întâmplare care mă neliniștește a făcut ca eu să fiu martorul celui de al doilea S-a petrecut câteva luni după aceea, în localul unui brazilian, din Cuchilla Negra Amorim și eu ne întorceam de la Sant' Anna Umflarea râului Tacuarembó ne-a obligat să încercăm (și să suportăm) această rudimentară ospitalitate. Patronul ne-a improvizat niște paturi scârțâitoare, într-o cameră mare, umplută cu butoaie și burdufuri. Ne-am culcat, dar beția unui vecin invizibil nu ne-a lăsat să dormim până în zori. Era o beție care alterna înjurături perfecte cu crâmpie de *milongă* – mai exact cu crâmpie dintr-o singură *milongă*. Cum era firesc, toate acestea le-am pus în seama rachiului de trestie al patronului, careți aprindea cerul gurii... Spre dimineață, omul a fost găsit mort pe coridor. Asprimea glasului ne

înșelase: era un băiat tânăr. În delir, îi căzuseră câteva monede și un con de metal strălucitor, de diametrul unui zar. Un copil s-a străduit în zadar să culeagă acest cea iar un bărbat de-abia de-a putut să-l ridica. Eu l-am ținut în podul palmei câteva clipe: îmi amintesc că greutatea lui era de nesuportat și că după ce nu l-am mai avut în palmă, senzația de greutate și apăsare a mai durat. Îmi amintesc de asemenea de cercul foarte precis pe care mi l-a gravat în came. Evidența aceasta a unui obiect foarte mic, dar în același timp foarte greu, îmi dădea o senzație neplăcută de scârbă și spaimă. Un țăran a fost de părere să-l aruncăm în apele repezi ale râului. Amoris și l-a însușit pe câțiva bani. Nimeni nu știa nimic despre mort în afară de faptul că „venea de peste frontieră”. Aceste conuri mici și foarte grele (făcute dintr-un metal care nu-i de pe această lume) sunt imagini ale divinității în unele religii de pe Tloa.

Termin aici partea personală a povestirii mele. Restul se află în memoria (dacă nu, în speranța sau în spaima) tuturor cititorilor mei. Mi-e de ajuns să amintesc sau să menționez următoarele fapte, cu foarte puține cuvinte, pe care concava amintire generală o va îmbogăți sau lărgi. Prin 1944 un cercetător de la ziarul *The American* (din Nashville, Tennessee) a exhumat dintr-o bibliotecă din Memphis cele patruzeci de volume ale Primei Enciclopedii despre Tloa. Până în zilele noastre se mai discută dacă această descoperire a fost întâmplătoare sau dacă nu cumva au consimțit la aceasta directorii aceluia nebuloasă încă *Orbis Tertius*. E mai verosimilă a doua ipoteză. Câteva caracteristici incredibile din Volumul Unsprezece (exemple, multiplicarea acelor *hronir-i*) au fost eliminate sau atenuate în exemplarul din Memphis; este firesc să ne închipuim că aceste tăieturi s-au făcut în scopul de a arăta o lume care să nu fie incompatibilă cu lumea reală... Răspândirea obiectelor de pe Tlon în diverse țări îndeplinea acest plan... Fapt este că presa internațională a vorbit foarte mult despre această „descoperire”. Manuale, antologii, rezumate, traduceri literare, retipăriri autorizate și retipăriri pirat din *Cea Mai Mare Operă a Oamenilor* au umplut sau au continuat să umple lumea și aproape imediat realitatea a

1 Buckley era liber-gânditor, fatalist și apărător al sclaviei.

1 Rămâne. bineînțeles, ca problemă materia câtorva obiecte.

cedat în mai multe puncte. E adevărat că dorea să cedeze. Acum vreo zece ani era de-ajuns o simetrie oarecare cu aparență de ordine – materialismul dialectic, antisemitismul, nazismul – pentru a prosti oamenii. Cum să nu se supună planetei Tlon, minuțioasei și vastei evidențe a unei planete ordonate? Inutil să răspundem că realitatea este, de asemenea, ordonată. Poate că este, dar de acord cu legile divine – traduc: cu legi inumane – pe care nu reușim niciodată să le percepem. T16 n va fi fiind un labirint, dar este un labirint urzit de oameni, un labirint făcut pentru ca oamenii să-l poată descifra

Contactul cu Tldn și obiceiurile ei au dezintegrat această lume. Încântată de rigoarea ei, umanitatea uită și uită o dată că nu-i decât o rigoare de șahiști și nu de îngeri. Și a pătruns prin școli (ca ipoteză) „limba primitivă” de pe Tlon; și învățarea istoriei ei armonioase (plină de episoade mișcătoare) a șters pe cea care urma copilăriei mele; iar în memorie, un trecut închipuit ocupă locul altuia, despre care nu știm nimic cu certitudine – nici măcar dacă e fals. Au fost reformate numismaticile, farmacologia și arheologia. Îmi dau seama că biologia și matematicile așteaptă de asemeni acest avatar... O risipită dinastie de singuratici a schimbat fața lumii. Sarcina ei continuă. Dacă previziunile noastre nu se înșală, de acum într-o sută de ani cineva va descoperi cele o sută de volume din Cea de-a doua Enciclopedie Tloa

Atunci vor dispărea de pe planetă engleza și franceza și chiar spaniola Lumea va fi Tlon. Eu nu-mi fac probleme, continuu să revăd în liniștile zile din Hotelul din Androque o traducere indecisă quevediană1 (pe care nu mă gândesc s-o dau la tipar) din *Urn Burial* de Browne.

1 De ia Francisco Quevedo, scriitor spaniol din perioada Secolului de Aur. (n.tr.)

PIERRE MENARD, AUTORUL LUI DON QUIJOTE

Silvinei Ocampo

Opera vizibilă pe care a lăsat-o acest romancier poate fi enumerată pe scurt cu ușurință. Tocmai de aceasta sunt de neiertat

omisiunile și adăugirile săvârșite de Madame Henri Bachelier într-un catalog înșelător pe care un anume ziar, a cărui tendință *protestantă* nu constituie un secret, a avut desconsiderația să-l ofere deplorabililor săi cititori – cu toate că aceștia, când nu sunt masoni și circumciși, sunt puțini și sunt calviniști. Prietenii adevărați ai lui Menard au privit cu alarmă acest catalog și cu o anume tristețe: S-ar spune că ne-am reunit ca ieri în fața marmurei funerare și între cipreșii funești și Eroarea împlinită încearcă să umbrească Memoria... Hotărât, o scurtă rectificare este inevitabilă

Știu că e foarte ușor ca umila mea autoritate să fie recuzată. Nădăjduiesc, totuși, că nu mi se va interzice să aduc două mărturii supreme. Baroneasa de Bacourt (la ale cărei neuitate *vendredis* am avut onoarea să-l cunosc pe poetul deplâns) a avut bunătatea să aprobe rândurile ce urmează. Contesa de Bagnoregio, unul dintre spiritele cele mai fine din principatul Monaco (și acum din Pittsburg, Pennsylvania, după recenta căsătorie cu filantropul internațional Simon Kautzsch, atât de calomniat, vai! de către victimele manevrelor sale dezinteresate) a închinat „adevărului și morții” (acestea sunt cuvintele) senioriala rezervă care o distinge și într-o scrisoare deschisă publicată de revista *Luxe* mi-a acordat, de asemenea, aprobarea sa Aceste formule executorii, cred eu, sunt suficiente.

Am spus că opera *vizibilă* a lui Menard poate fi enumerată cu ușurință. Cercetând cu deosebită grijă arhiva sa personală, am ajuns la concluzia că aceasta constă din piesele care urmează:

a) Un sonet simbolist care a apărut de două ori (cu Codificări) în revista la *conque* (numerele din martie și octombrie 1899).

b) o monografie asupra posibilităților de a construi un vocabular poetic de concepte care să nu fie sinonime sau perifraze din cele ce oferă limbajul comun, „ci obiecte ideale create de o convenție și destinate în mod esențial necesităților poetice” (Nîmes, 1901).

c) o monografie asupra „anumitor conexiuni și afinități” dintre gândirea lui Descartes, Leibniz și John Wilkins (Nîmes, 1903).

d) o monografie despre *Characteristica universalis* de Leibniz (Nîmes, 1904).

e) Un articol tehnic despre posibilitatea de a îmbogăți jocul de șah eliminând unul dintre pionii turnului. Menard propune, recomandă, discută și termină prin a refuza o astfel de inovație.

f) o monografie despre *Ars magna generalis* de Ramón Lull (Nîmes, 1906).

g) o traducere, cu prefață și note, a manualului intitulat *Carte a invenției liberale și artei jocului de șah* de Ruy Lopez de Segura (Paris, 1907).

h) Ciornele monografiei despre logica simbolică a lui George Boole.

I) Un examen al legilor metrice esențiale din proza franceză, ilustrat cu exemple din Saint-Simon (*Revue des langues romanes*, Montpellier, octombrie, 1909).

j) o replică dată lui Luc Durtain (care a negat existența unor astfel de legi) ilustrată cu exemple din Luc Durtain (*Revue des langues romanes*, Montpellier, decembrie, 1909).

k) o traducere, în manuscris, după *Busolă pentru navigarea celor culți* de Quevedo, intitulată la *boussole desre cieux*.

l) Un cuvânt înainte la catalogul expoziției de litografii a lui Carolus Hourcade (Nîmes, 1914).

m) Opera *Les probihnes d'un probleme* (Paris, 1917), care discută în mod cronologic soluțiile la celebra problemă a lui Ahile cu broasca țestoasă. Până acum, din această lucrare s-au tipărit două ediții; cea de a doua are ca motto sfatul lui Leibniz: *Ne craignez point, monsieur, la tortue*, și reîntregește capitolele închinat lui Russell și Descartes.

n) o analiză îndărătnică a „obiceiurilor sintactice” de Toulet (N.R.F., martie, 1921). Menard – îmi aduc aminte – declara că a cenzura și a lăuda sunt operații sentimentale care nu au nimic în comun cu critica.

O) o transpunere în alexandrini după *Cimetiere marin* de Paul Valéry (N.R.F., ianuarie, 1928).

p) o invectivă împotriva lui Paul Valéry, publicată în *Hojas para la supresion de la realidad* (Pagini pentru suprimarea realității)

apariție condusă de Jacques Reboul. (Această invectivă, în paranteză fie spus, nu-i decât reversul fidel al adevăratei păreri despre Valery. De altfel, acesta așa a și înțeles-o, iar prietenia veche dintre cei doi n-a avut de suferit)

q) O „definiție” a Contesei de Bagnoregio în „victoriosul tom” – alocuția celui alt colaborator, Gabriele D’Annunzio – pe care această damă îl publică anual pentru a rectifica inevitabilele falsități ale ziariștilor și a prezenta „lumii și Italiei” autentică efigie a persoanei sale, atât de expusă (datorită însăși frumuseții și activității ei) interpretărilor eronate sau grăbite.

r) Un ciclu de sonete admirabile închinat baronesei de Bacourt (1934).

s) o listă în manuscris cu versuri care-și datoresc eficacitatea punctualității

Până aici (fără nicio altă amintire decât niște vagi sonete de circumstanță pentru ospitalierul, sau nesătulul album al lui Madame Henri Bachelier) opera vizibilă a lui Menard, în ordine cronologică. Trec acum la cealaltă: cea subterană, nesfârșit eroică și singulară. De asemeni – vai de puțința omului! – cea neterminată. Această operă, poate cea mai semnificativă din vremea noastră, constă din capitolele nouă și treizeci și opt din prima parte a lui Don Quijote și dintr-un fragment din capitolul douăzeci și doi. Eu îmi dau seama că o astfel de afirmație pare o aiureală; scopul primordial al acestor însemnări² este tocmai acela de a justifica această „aiureală”.

Două texte de valori inegale m-au determinat la aceasta Unul este acel fragment filologic din Novalis – cel care poartă numărul 2 005 în ediția Dresden – unde se prezintă tema *totalei* identificări cu un autor anume. Celălalt este o carte din acele cărți parazite care-l situează pe Ișus pe un bulevard, pe Hamlet

1 Madame Henri Bachelier menționează de asemenea versiunea literară după versiunea literală pe care a făcut-o Quevedo din Introduction à la vie devote de San Francisco de Sales. În biblioteca lui Pierre Menard nu există nici urmă de o astfel de lucrare. Trebuie să fie vorba de o glumă a prietenului nostru, prost înțeleasă.

2 Am mai avut încă un motiv secundar, cel de a încerca un portret al lui Pierre Menard. Dar. cum să am curajul să mă întrec cu paginile de aur pe care mi se spune că le pregătește baroneasa Bacourt sau cu condeiul delicat și ascuțit al lui Carolus Houcarde?

În Cannebiere sau pe Don Quijote în Wall Streel. Ca orice om de bun simț, Pierre Menard avea oroare de astfel de carnavaturi inutile, bune doar – spunea el – pentru a prilejui plăcerea plebee a anacronismului sau (ceea ce e și mai rău) pentru a ne învălui în ideea primară că toate epocile sunt fie egale, fie deosebite. Mai interesant, chiar dacă avea o desfășurare contradictorie și superficială, i se părea faimosul subiect al lui Daudet: să conjugi în *aceeași* figură, cea care este Tartarin, pe Ingeniosul Hidalgo și pe scutierul său... Cei care au lăsat să se înțeleagă că Menard și-a dedicat viața pentru a scrie un Quijote contemporan nu fac decât să calomnieze amintirea lui nepătată.

El nu voia să scrie un alt Quijote – ceea ce ar fi simplu – ci pe *Quijote*. Și-i fără rost să mai adaug aici că niciodată nu a încercat o transcriere mecanică a originalului; nu-și propunea să-l copieze. Admirabila sa ambiție era să producă niște pagini care să coincidă – cuvânt cu cuvânt și rând cu rând – cu cele ale lui Miguel de Cervantes.

„Scopul meu e pur și simplu înspăimântător” îmi scria la 30 septembrie 1934 din Bayonne: „Termenul final al unei demonstrații teologice sau metafizice – lumea exterioară, Dumnezeu, causalitate, formele universale – nu-i cu mai puțin anterior și comun decât romanul meu destăinuit Singura diferență e aceea că în timp ce filosofii își publică etapele intermediare ale muncii lor în volume elegante, eu m-am hotărât să n-o fac”. Și-ntr-adevăr, nu există nicio ciornă care să ateste munca acestor ani

Metoda inițială pe care a conceput-o era relativ ușoară. Să cunoască bine spaniola, să redobândească credința catolică, să lupte împotriva arabilor sau turcilor, să uite istoria Europei dintre anii 1602-1618, și să fie Miguel de Cervantes. Pierre Menard a studiat acest procedeu (știu că reușise să mânuiască destul de bine spaniola din secolul șaptesprezece), dar a renunțat la el, fiind prea ușor. Mai

degrabă fiind imposibil, va zice cititorul! De acord, dar obligația lui era de a se opri înainte de a o duce la bun sfârșit, ceea ce era puțin interesant să fii în secolul douăzeci un romancier popular, meșter imposibil al tuturor mijloacelor imposibile din secolul șaptesprezece, i s-a părut o scădere. Să fii, într-un anume fel, Cervantes și să ajungi la Quijote i s-a părut mai puțin greu – și, prin urmare, mai puțin interesant – decât să continui să fii Pierre Menard și să ajungi la Quijote pe baza cunoștințelor lui Pierre Menard. (Această convingere, în treacăt fie spus, l-a determinat să renunțe la prologul autobiografic din cea de-a doua parte a lui Don Quijote. A

Include acest prolog ar fi însemnat să creezi un alt personaj – Cervantes – și, de asemenea, ar fi însemnat să-l prezinți pe Quijote în funcție de Menard. Firește, a exclus o astfel de cale). „Scopul meu nu este dificil, în esența sa”, citesc într-o altă parte a scrisorii. „Mi-ar ajunge să fiu nemuritor pentru a-l duce la bun sfârșit”. Să mărturisesc că obișnuiesc să-mi închipui că a reușit acest lucru și că citesc Quijote – întregul Quijote – ca și cum l-ar fi gândit Menard? Noptile trecute, răsfoind capitolul XXVI – niciodată destăinuit de el – am recunoscut stilul prietenului nostru și ceva asemănător cu vocea sa în fraza următoare: nimfele râurilor, îndureratul și umedul Ecoa Această conjuncție puternică dintre un adjectiv moral și un altul fizic mi-a amintit de un vers din Shakespeare, pe care l-am discutat într-o după-amiază:

Where a malignant and a turbaned Turk...

Cititorul nostru se va întreba de ce neapărat Quijote? O astfel de preferință, la un spaniol, n-ar fi inexplicabilă; dar, neîndoielnic, este de neînțeles în capul unui simbolist din Nîmes, devotat absolut al lui Poe, cel care i-a născut pe Baudelaire, Mallarmé, Valery, Edmond Teste. Scrisoarea reamintită clarifică acest lucru. „Quijote, spune Menard, mă interesează profund, dar nu mi se pare (cum să spun?) inevitabil. Nu pot să-mi imaginez universul fără interjecția lui Edgar Allan Poe:

Ah, bear în mind ihis garden was enchanted!

sau fără *Le Bateau ivre* sau acel *Anciem Mariner*, dar mă știu în stare să mi-l imaginez fără Quijote. (Vorbesc, bineînțeles, de

capacitatea mea personală și nu de rezonanța istorică a operelor.) Quijote este o carte contingentă. Quijote nu-i absolut necesar. Pot să premeditez scrierea ei, pot s-o scriu, fără să ajung la o tautologie. La doisprezece sau treisprezece ani am citit-o, cred. În întregime. Mai apoi, am recitat cu atenție câteva capitole, cele pe care acum nu le-aș mai citi... Am studiat, de asemenea, *los entremeses*, comediile, *Galateec*. nuvelele exemplare, muncile, fără îndoială grele, ale lui *Persiles și Sigismunda*, precum și *Călătoria în Parnas*... Amintirea mea generală despre Quijote, simplificată de uitare și indiferent, poate să echivaleze foarte bine cu imaginea anterioară imprecisă a unei cărți nescrise. Stabilită definitiv această imagine (pe care nimeni de bună credință nu mi-o poate nega), este indiscutabil că problema mea este cu mult mai grea decât cea a lui Cervantes. Îndatoritorul meu precursor n-a refuzat colaborarea întâmplării: își construia opera nemuritoare puțin à la *diable*, purtat de inerția limbajului și invenție. Eu mi-am asumat misterioasa datorie de a reconstrui literalmente opera sa spontană. Singuraticul meu joc este guvernat de legile polarității. Prima îmi îngăduie să încerc variante de tip formal sau psihologic; cea de a doua mă obligă să le sacrific pentru textul «original» și să apreciez această anihilare ca pe ceva irefutabil... La toate aceste piedici artificiale trebuie adăugată încă una, subînțeleasă. Să compui *Don Quijole* la începutul secolului șaptesprezece era o sarcină ușoară, necesară, poate chiar fatală; la începutul secolului douăzeci, e aproape imposibil. Nu degeaba s-au scurs cei trei sute de ani, încărcăți cu fapte complexe. Între acestea, să menționăm una singură: Quijote însuși”.

În ciuda acestor trei obstacole, fragmentarul *Quijote* al lui Menard este mult mai subtil decât cel al lui Cervantes. Acesta, la un mod foarte simplist, opune închipuirea cavaleriească realității sărace și provinciale din țara sa: Menard alege ca „realitate” pământul Carmenei din timpul bătăliei de la Lepanto și din cel al lui Lope. Care filospioni n-ar fi indicat această alegere lui Maurice Barres sau doctorului Rodríguez Larreta! Menard, cum era natural, o exclude. În opera lui nu există boemia țiganilor, nici conchistadori, nici mistici, nici Filip al II-lea, nici autodafeu. Înlătură sau interzice culoarea locală. Acest

dispreț indică un sens nou al romanului istoric. Acest dispreț condamnă *Salammbă* fără drept de apel.

Nu mai puțin surprinzătoare este o cercetare a capitolelor separate. De exemplu, să examinăm capitolul al XXXVIII-lea din prima parte, „care tratează curiosul discurs pe care l-a pronunțat don Quijote în legătură cu armele și literele”. Este știut că don Quijote (ca și Quevedo într-un pasaj asemănător și posterior din la *hora de todos – Ora tuturor*) greșește judecata în favoarea armelor și împotriva literelor. Cervantes era un militar bătrân: judecata sa se explică. Dar ca *Don Quijote* al lui Menard – contemporan cu la *trahison des clerics* și cu Bertrand Russell – să recidiveze aceste nebuloase sofisticări, imposibil! Madame Bachelier a văzut în acestea o admirabilă și tipică subordonare a autorului la psihologia eroului; alții (deloc perspicace), o *transcriere* a lui Quijote; baroneasa de Bacourt, influența lui Nietzsche. La această a treia interpretare (pe care o consider irefutabilă) nu știu dacă voi avea curajul să mai adaug pe cea de a patra care coincide foarte bine cu modestia aproape divină a lui Pierre Menard: obiceiul său resemnat sau ironic de a propaga idei care reprezintă reversul strict al celor preferate de el. (Să ne amintim încă o dată de diatriba sa împotriva lui Paul Valéry în efemera foaie suprarrealistă a lui Jacques Reboul.) Textul lui Cervantes și cel al lui Menard sunt din punct de vedere verbal identice, dar cel de-al doilea este infinit mai bogat (Mai ambiguu, vor spune detractorii săi; dar ambiguitatea este o calitate.)

Este o adevărată revelație confruntarea lui Don Quijote de Menard cu cel al lui Cervantes. Acesta, de exemplu, a scris (*Don Quijote*, partea întâi, capitolul nouă):

...adevărul, a cărui mamă este istoria, adversar al timpului, depozit de întâmplări, martor al trecutului, exemplu și aviz a ceea ce este prezent, avertență a ceea ce reprezintă viitor.

Scrisă în secolul șaptesprezece, redactată de „ingenio lego” al lui Cervantes. această enumerare este un simplu elogiu retoric al istoriei. În schimb, Menard scrie:

...adevărul, a cărui mamă este istoria, adversar al timpului,

depozit de întâmplări, martor al trecutului, exemplu și aviz a ceea ce este prezent, avertență a ceea ce reprezintă viitor.

Istoria, *mamă* a adevărului; ideea este înspăimântătoare. Menard, contemporan cu William James, nu definește istoria ca pe o cercetare a realității, ci o ia drept origine a acesteia. Adevărul istoric, pentru el, nu e ceea ce s-a întâmplat; e ceea ce apreciem că s-a întâmplat. Clauzele finale – *exemplu și aviz a ceea ce este prezent, avertență a ceea ce reprezintă viitor* – sunt fără nicio ocolire pragmatice.

Contrastul dintre stiluri este, de asemenea, trăit. Stilul arhaizant al lui Menard – străin, în cele din urmă – suferă de o oarecare afectare. Nu același lucru se petrece cu cel al precursorului său, care mânuiește cu toată libertatea spaniola curentă din timpul său.

Nu există exercițiu intelectual care să nu fie în cele din urmă inutil. O doctrină filosofică este la începutul său o descriere verosimilă a realității; trec anii și rămâne un simplu capitol – dacă nu un paragraf sau un nume – al istoriei filosofiei. În literatură această caducitate finală e mult mai cunoscută. Quijote – mi-a spus Menard – a fost înainte de toate o carte plăcută; acum este un prilej de urări patriotice, de mândrie gramaticală, de obscene ediții de lux. Gloria este o neînțelegere, și poate cea mai rea.

Aceste constatări nihiliste nu conțin nimic nou; singulară este doar hotărârea că din acestea a derivat Pierre Menard. El a reușit să anticipeze vanitatea care pândește toată truda omenească; și-a asumat această datorie complexă și dinainte fără rost și-a dedicat scrupulozitatea și veghea repetării într-o limbă străină a unei cărți preexistente. A multiplicat ciorne; a corectat și a distrus mii de pagini în manuscris.¹ N-a îngăduit să fie cercetate de către nimeni și a avut grijă ca să nu-i supraviețuiască. Am încercat în zadar să le reconstruiesc.

M-am gândit că este drept să văd în Quijote „final” o specie de palimpsest, în care trebuie să se întrevadă urme – suave dar nu indescifrabile – aparținând operei dinaintea prietenului nostru. Spre nefericire, numai un al doilea Pierre Menard, intervenind munca celui

dinaintea sa, ar putea exhuma și reînvia aceste

Troi...

„A gândi, a analiza, a inventa (mi-a scris el) nu sunt niște acte anormale, ci fireasca respirație a inteligenței. Să glorifici îndeplinirea întâmplătoare a acestei funcții, să îmbogățești gândiri antice și străine, să amintești cu o stupoare de necrezut că *doctor universalis* a gândit, înseamnă să mărturisești lăncezeala și sălbăticia noastră. Fiecare om trebuie să fie capabil de orice idee și prevăd că în viitor așa va fi”.

Menard (poate că fără voia sa), printr-o tehnică nouă, a îmbogățit arta închistată și rudimentară a lecturii: tehnica anacronismului deliberat și a atribuțiilor greșite. Această tehnică ne obligă în mod insistent să parcurgem *Odiseea* ca și când ar fi posterioară *Eneidei* și cartea *Le jardin du Centaure* de Madame Henri Bachelier ca și când ar fi scrisă de Madame Henri Bachelier. Această tehnică umple cu aventură cărțile cele mai liniștite. A-i atribui lui Louis Ferdinand Celine sau lui James Joyce *Imitația lui Cristos* nu reprezintă o suficientă renoație a acestor suave avize spirituale?

Nîmes, 1939

1 îmi amintesc caietele sale, ștersăturile, simbolurile tipografice și litera de insectă, în fiecare seară îi plăcea să se plimbe prin cartierele din Nîmes; lua cu el un caiet și-i dădea foc.

RUINURILE CIRCULARE

And if he left off dreaming about you... Through the Looking-Glass,

VI

Nimeni nu l-a văzut debarcând în noaptea aceea desăvârșită, nimeni n-a văzut luntrea ușoară, de bambus, scufundându-se în noroiul sacru, dar în câteva zile nimeni nu ignora faptul că omul taciturn venise din Sud și că de loc era dintr-unul din acele ținuturi tară de sfârșit din susul apelor, înfipite în flancul abrupt al muntelui, acolo unde limba *zendă-l* n-a fost contaminată de greacă, iar lepra este ceva puțin obișnuit. Adevărul e că omul cenușiu a sărutat noroiul, a început să urce țărmașul pieptiș, fără să îndepărteze arsurile (probabil, fără să simtă) care-i măcinau carnea și s-a târât, amețit și însingurat, până la incinta circulară pe care o stăpânește un tigru sau un cal de

piatră, care mai de mult avea culoarea focului, iar acum pe cea a cenușii. Această arenă a fost un templu devorat de incendiile antice și profanat de pădurea paludică, al cărei zeu nu primește ofrandă din partea oamenilor. Străinul s-a întins jos, sub pedestal. L-a trezit soarele înalt A observat fără uimire că rănila se cicatrizaseră; a închis ochii palizi și a adormit din nou, nu datorită slăbiciunii cărnii, ci hotărârii voinței sale. Știa că acest templu era locul care-și impunea invincibilul său scop; știa că arborii neobosiți nu reușiseră să stranguleze, în josul râului, ruinurile unui alt templu favorabil tot zeilor incendiați și morți; știa că imediata sa obligație era visul. Către miezul nopții a fost trezit de strigătul neconsolat al unei păsări. Urme de picior desculț, câteva smochine și un urcior i-au atras atenția că oamenii din împrejurimi îi spionaseră cu respect visul și-i cereau sprijinul sau se temeau de magia sa. L-au trecut fiori de frică și a căutat în zidul dărăpănat o nișă se-pulerală, unde s-a ascuns acoperindu-se cu frunze necunoscute.

] Limba zendă – idiom indo-european. În care este scrisă Avesta – cuiere de texte sacre ale persanilor antici, atribuite lui Zoroastru. (n.tr.), 1 (:

2S9

Scopul care-l călăuzea nu era imposibil, chiar dacă era supranatural. Voia să viseze un om; voia să-l viseze cu integritatea sa minuțioasă și să-l impună realității. Acest proiect magic epuizase întregul spațiu al sufletului său; dacă cineva l-ar fi întrebat de propriul său nume sau de oricare caracteristici ale vieții lui anterioare, nu ar fi reușit să răspundă. Îi plăcea templul nelocuit și dărămat, pentru că era un minim al lumii vizibile. Îi plăceau, de asemenea, țăranii din apropiere, pentru că-i asigurau nevoile frugale. Orezul și fructele, ca tribut, erau hrana suficientă corpului său, consacrat singurei griji de a dormi și visa

La început, vâsle erau haotice; puțin după aceea au căpătat o natură dialectici Străinul se visa în centrul unui amfiteatru circular, care într-un anume fel, era însuși templul incendiat: nori de învățăcei taciturni îi oboseau treptele; fețele ultimilor atârnavă la o distanță de

multe secole și la o înălțime stelară, dar erau foarte clare. Omul le dădea lecții de anatomie, de cosmogonie, de magie; fețele ascultau cu nesaț și încercau să răspundă cu înțelegere, ca și cum ar fi ghicit importanța aceluia examen care avea să mântuiască pe unul dintre ei de condiția lui de vană aparență și să-l interpoaleze lumii reale. Omul, în timpul visului și în timpul veghii, evalua răspunsurile fantasmelor sale, nu se lăsa sedus de impostori, bănuind în anumite perplexități o inteligență în creștere. Căuta un suflet care să merite să facă parte din univers.

După nouă sau zece nopți și-a dat seama, cu o oarecare amărăciune, că nu putea să aștepte nimic de la acești ciraci care acceptau cu pasivitate doctrina sa, ci doar de la cei care riscau, uneori, o contradicție rezonabilă. Cei dintâi chiar dacă erau demni de iubire și afecțiune, nu puteau să urce până la individ; ceilalți durau puțin mai mult într-o după-amiază (de-acum și după-amiezile erau tributare visului, nemaiveghind decât două ore, în zori) a dizolvat pentru totdeauna școala vastă și iluzorie, rămânând cu un singur învățăcel. Era un băiat taciturn, melancolic, ursuz uneori, cu trăsături aspre care aminteau pe cele ale visătorului său. Nu l-a surprins prea mult brusca eliminare a celorlalți; în progresul său, la capătul câtorva lecții particulare, a reușit să-l uimească pe maestru. Și totuși, catastrofa n-a întârziat. Într-o zi, omul s-a ridicat din vis ca dintr-un deșert vâscos, a privit zadarnica lumină a după-amiezii, pe care a confundat-o dintr-odată cu zorii și și-a dat seama că nu visase. Toată noaptea și ziua următoare, intolerabila luciditate a insomniei s-a abătut asupra lui. A vrut să cerceteze pădurea, să se extenueze; abia între niște cucută a prins câteva adieri de vis palid, șterse imediat de viziuni de tip rudimentar: inutilizabile. A vrut să-și refacă școala, dar abia de a reușit să articuleze câteva scurte cuvinte de încurajare și acestea s-au deformat, s-au șters. În veghea sa aproape veșnică, ochii bătrânului îi erau arși de lacrimile mâniei.

Și-a dat seama că încăpățânarea de a modela materia incoerentă și vertiginoasă din care se compun visele este peste puterile unui bărbat, chiar dacă i-ar fi stăpânit toate enigmaticele de ordin superior și

inferior: cu mult mai dificilă decât împletirea unei funii de nisip sau prefacerea în monedă a vântului fără chip. Și a înțeles că o înfrângere de început era inevitabilă. Și-a jurat să uite enorma halucinație care l-a făcut să se rățăcească prima dată și a căutat o altă metodă de lucru. Înainte de a o încerca, o lună de zile a închinat-o refacerii forțelor distruse de delir. A abandonat orice intenție de vis și a izbutit să doarmă continuu o bună bucată de zi. Rarele dați în care a visat în acest interval nu le-a luat în seamă. Pentru a-și reîncepe munca a așteptat ca discul lunii să ajungă la forma perfectă. Apoi, după-amiază, s-a purificat în apele râului, a adorat zei planetari, a pronunțat silabele permise ale unui nume puternic și s-a culcat. Aproape imediat a visat o inimă care pulsa.

A visat-o vie, caldă, tainică, de mărimea unui pumn închis și de culoare roșiatică în penumbra unui corp uman fără chip și fără sex; a visat-o cu dragoste amănunțită, timp de patrusprezece nopți încărcate de luciditate. În fiecare noapte o percepea cu mai multă claritate. N-o atingea: se mulțumea s-o vadă, s-o observe, poate doar corectând-o cu privirea o percepea, o trăia, de la multe distanțe și din multe unghiuri. În cea de a patrusprezecea noapte a atins cu arătătorul artera pulmonară și apoi întreaga inimă din afară înspre înăuntru. Examenul l-a satisfăcut în mod deliberat, o noapte n-a mai visat: apoi a reluat inima, a invocat numele unei planete și a început să-și închipuie un alt organ principal. Înainte de un an ajunsese la schelet, la pleoape. Părul, fără de număr, a fost, poate, sarcina cea mai grea. A visat un om întreg, un flăcău, dar acesta nu se încorporează, nu vorbea și nu deschidea ochii. Noapte de noapte, omul îl visa dormind în cosmogonia gnostică, demiurgii plămădesc un Adam roșu care nu izbutește să se țină pe picioare; la fel de neîndemânatic, de simplu și de elementar ca acest Adam de pulbere, era un Adam de vis fabricat de nopțile magului. Într-o după-amiază, omul aproape că și-a distrus opera, dar s-a căit (Mai bine ar fi fost dacă ar fi distrus-o.) Terminate ofrandele către numenii1

Zetlăji păgânei (n.tr.)

pământului și râului, s-a prăbușit la picioarele efigiei care, poate, era un tigru, poate un cal, implorându-i necunoscutului sprijin, în crepusculul acela a visat statuia A visat-o vie, tremurătoare: nu era un bastard atroce de tigru sau de cal, ci amândouă aceste creaturi la un loc și de asemeni un taur, un trandafir și o furtună. Acest zeu multiplu i-a mărturisit că numele său pământean este Focul, că în acest templu circular (și în altele asemănătoare) i s-au adus sacrificii, și că în mod magic îi va anima fantasma visată, încât toate ființele, mai puțin Focul și visătorul, îl vor considera un om din carne și oase. I-a poruncit ca îndată ce-l va instrui în rituri, să-l trimită la un alt templu dăruit, ale cărui piramide dăinuie în josul apei, pentru ca o voce să-l glorifice în edificiul pustiu. În visul pe care omul îl visa, visatul s-a trezit

Magul a îndeplinit poruncile. Și-a consacrat un timp (care în cele din urmă a cuprins doi ani) pentru a-l învăța tainele universului și cultul focului. În intimitate, îl dorea despărțirea de el. Sub pretext pedagogic, dilata în fiecare zi orele închinat visului. De asemeni, i-a reconstruit umărul drept, aproape defect uneori îl neliniștea impresia că totul s-ar fi întâmplat... Zilele, în general, îi erau fericite; închizând ochii se gândea: *Acum voi fi cu fiul meu*. Sau, mai rar: *Copilul pe care l-am procreat mă așteaptă și n-o să existe dacă eu plec*. Treptat, l-a obișnuit cu realitatea. Odată i-a poruncit să înalțe un steag pe o colină îndepărtată. Ziua următoare, pe culme, a văzut steagul fluturând. A încercat alte experiențe asemănătoare, de fiecare dată mai îndrăznețe. A înțeles cu amărăciune că fiul său era pregătit pentru a se naște – poate nerăbdător. În noaptea aceea l-a sărutat pentru prima dată și l-a trimis la celălalt templu, ale cărui dăruituri albeau, în josul râului, la mai multe leghe de păduri de nepătruns și mlaștini. Mai înainte (pentru a nu ști niciodată că era o fantasmă, pentru a se considera om ca toți oamenii) i-a imprimat uitarea totală a anilor săi de învățătură.

Victoria și pacea sa au rămas întunecate de oboseală. Sub crepusculul înserărilor și dimineților se prosterna înaintea figurii de piatră, imaginându-și poate că fiul său ireal îndeplinea rituri identice în alte ruini circulare, în josul râului; noaptea nu visa, sau visa ca toți oamenii. Percepea cu o anume slăbiciune sunetele și formele

universului: fiul absent se hrănea din aceste slăbiciuni ale sufletului său. Scopul vieții sale fusese împlinit; omul a continuat să trăiască într-un fel de extaz. La capătul unei perioade de timp pe care anumiți povestitori ai istoriei sale preferă să o calculeze în ani, iar alții în intervale de câte cinci ani, a fost trezit, la miezul nopții, de doi vâslași: nu a putut să le vadă fețele, dar i-au vorbit de un om magic dintr-un templu din Nord, în stare să calce pe foc fără să se ardă. Magul și-a amintit dintr-odată cuvintele zeului. Și-a amintit că dintre toate ființele care compun universul, focul era singurul care știa că fiul său este o fantasmă. Acest lucru, neînsemnat la început, a sfârșit prin a-l înspăimânta. S-a temut că fiul său ar putea să mediteze la acest privilegiu anormal și să descopere condiția sa de simplu simulacru. Condiția de a nu fi om, ci proiecția de vis a unui alt om, ce umilință de nedescris, ce vârtej! Pe oricare tată îl preocupă copiii pe care i-a procreat (pe cei ce i-a îngăduit) dintr-o simplă confuzie sau fericire; era natural ca magul să se teamă pentru viitorul acelui fiu, gândit, bucată cu bucată și trăsătură cu trăsătură, într-o mie și una de nopți secrete.

Sfârșitul cugetărilor sale a fost brusc, dar i-l prevestiseră anumite semne. Mai întâi (la capătul unei secete lungi), pe un vârf de munte, un nor îndepărtat, ușor ca o pasăre; apoi, către sud, cerul care avea culoarea roșietică a gingiilor de leopard; după aceea, norii de fum care au făcut să ruginească metalul nopților; în sfârșit, fuga plină de panică a animalelor. Pentru că s-a repetat tot ceea ce se întâmplase cu multe secole mai înainte. Ruinurile sanctuarului închinat zeului focului au fost distruse de foc. Într-o dimineață fără păsări, magul a văzut cernându-se peste ziduri focul concentric. Pentru o clipă, s-a gândit să se refugieze în apă, dar în cele din urmă și-a dat seama că moartea venea să încoroneze bătrânețea sa și să-l scutească de muncă. S-a îndreptat către jeratic. Acesta nu i-a mușcat carnea, l-a mângâiat și l-a umplut fără căldură și fără ardere. Cu ușurare, cu umilință, cu groază, și-a dat seama că el, de asemenea, era o aparență, pe care altcineva o visase.

LOTERIA DIN BABILONIA

Ca toți oamenii din Babilonia, am fost proconsul; ca toți, sclav; de asemenea, am cunoscut atotputernicia, oprobriul, pușcăriile. Priviți: de la mâna dreaptă îmi lipsește arătătorul. Priviți: prin tăietura aceasta din mantie, pe stomacul meu se vede un tatuaj roșu: este al doilea simbol, Beth. Această literă, în nopțile cu lună plină, îmi acordă puteri asupra oamenilor însemnați cu Ghimel, dar mă subordonează celor cu Aleph, care în nopțile fără lună își datorează supunerea celor cu Ghimel în crepusculul dimineții, într-un subsol, am jugănit tauri sacri în fața unei pietre negre. În timpul unui an al lunii am fost declarat invizibil: strigam și nu-mi răspundeau, furam pâine și nu mă decapitau. Am aflat ceea ce ignoră grecii: incertitudinea într-o încăpere de bronz, în fața batistei liniștitoare a strangu-latorului, speranța mi-a rămas fidelă. În râul desfătărilor, panica. Heraclit Ponticul notează cu admirație faptul că Pitagora își amintea că înainte ar fi fost Pirus, iar mai înainte Euforb, iar mult mai înainte un alt muritor; pentru a-mi aminti de vicisitudini asemănătoare eu nu am nevoie să recurg la moarte, cu atât mai mult la impostură.

Datorez această deosebire aproape crudă unei instituții pe care alte republici o ignoră sau care acționează în interiorul lor într-un mod tainic și imperfect: loteria. N-am cercetat istoria ei; știu doar că magii nu reușesc să se pună de acord; mai cunosc, din nedezlegatele lor taine, ceea ce poate să cunoască un om neinstruit în astrologie, despre lună. Sunt dintr-o țară aiurită în care loteria face parte principală din realitate: până în ziua de azi m-am gândit atât de puțin la aceasta ca și la purtarea indescifrabililor zei ai sufletului mea. Dar acum, departe de Babilonia, de dragile ei obiceiuri, mă gândesc cu oarecare spaimă la loterie și la blestemele murmurate-n amurguri de oamenii mascați.

Tatăl meu își amintea că în antichitate – treabă de secole, de ani? – în Babilonia loteria era un joc al plebei. Spunea (nu știu dacă e drept) că bărbierii dădeau în schimbul monezilor de aramă pătrățele de pergament sau de os, împodobite cu simboluri

Scrutinul se verifica în plină zi: fericirii primeau, fără nicio colaborare cu norocul, monezi bătute din argint. Procedul, după cum vă dați seama, era elementar.

Cum era firesc, „loteriile” acestea s-au ruinat Virtutea lor morală era crudă Nu se adresau tuturor facultăților omului: în primul rând speranței în fața indifferenței publice, comercianții care fundaseră aceste loterii venale au început să-și piardă banii Cineva a încercat o reformă: interpolarea câtorva norocuri neplăcute în numerele câștigătoare. Datorită acestei schimbări, cumpărătorii pătrățelelor numerotate încercau riscul dublu, cel de a câștiga o sumă de bani și cel de a plăti o amendă care uneori era destul de mare. Acest pericol ușor (pentru fiecare treizeci de numere câștigătoare exista câte unul funest) a trezit, cum era și normal, interesul publicului Babilonienii s-au dăruit jocului Cel care n-avea noroc era considerat drept un sfios și un josnic cu timpul, această înșelare justificată s-a dublat Era disprețuit cel care nu juca, dar disprețuiți erau și cei ce pierdeau și plăteau amenda Societatea (așa a început să se cheme pe atunci) a trebuit să se preocupe de câștigători, care nu puteau să-și încaseze premiile dacă din casa lipsea întreaga \-aloare a amenzilor. S-a stabilit o obligație a necâștigătorilor: judecătorul i-a condamnat la plata amenzii integrale și a celorlalte cheltuieli sau la un anumit număr de zile de închisoare Pentru a defrauda Societatea, toți s-au declarat de acord cu închisoarea Din această sfidare a câtorva s-a născut atotputernicia Societății: \-aloarea ei ecleziastică, metafizică.

Puțin după aceea, anunțurile scrutinurilor n-au mai enumerat amenzile, ci s-au limitat la a da publicității zilele de închisoare pentru fiecare număr necâștigător. Acest laconism, aproape neluat în seamă pe vremea aceea, a avut o importanță capitală...4 *constitui! prima apariție în cadnd loteriei a elementelor nepecuniare.* Succesul a fost enorm. Forțată de jucători, Societatea s-a văzut obligată să sporească numerele necâștigătoare.

Nimeni nu ignoră faptul că poporul din Babilonia este foarte devotat logicii și chiar simetriei și nu era deloc potrivit ca numerele câștigătoare să se transforme în monezi rotunde, iar cele necâștigătoare în zile și nopți de închisoare. Câțiva moraliști au apreciat că acordarea de monezi nu determină întotdeauna fericirea și că alte forme ale acesteia sunt mult mai directe.

O nouă neliniște pentru cartierele sărace. Membrii sectei sacerdotale au sporit sumele și se bucurau de toate vicisitudinile terorii și speranței; cei săraci (cu o invidie normală sau inevitabilă) se știau excluși de la acest du-te-vino, absolut delicios. Dorința îndreptățită ca toți, săraci și bogați, să ia aparte ca egali la loterie, a născut o agitație indignată, a cărei amintire, peste ani, a rămas neștersă.

294

Câțiva îndărătnici nu înțeleseseră (sau se făcură că nu înțeleg) că era vorba de o ordine nouă, de o etapă istorică necesară... Un sclav fură un loz roșu-aprins, după care, prin tragerea la sorți, a devenit vrednic de a i se arde limba iar legea fixa exact aceeași pedeapsă pentru cel care fură un loz. Unii babilonieni au fost de părerea că, în situația sa de hoț, ar merita fierul incandescent; alții, mărinimoși, că ar trebui să i se aplice pedeapsa din loz pentru că așa o hotărâse întâmplarea... S-au iscat certuri, a curs sânge nevinovat; dar lumea babilonică își impuse în cele din urmă voința, împotriva opoziției celor bogați Poporul își atinse în întregime scopurile sale generoase, în primul rând Societatea fu obligată să se supună adunării puterii publice. (Acesta unificare era necesară, datorită vastității și complexității noilor operații.) În al doilea rând, se obținu ca loteria să fie secretă, gratuită și generală. A fost abolită vânzarea norocului pe bani o dată inițiat în misterele Bel, orice om liber participa în mod automat la scrutinurile sacre ce aveau loc în labirinturile zeului, la distanța a șaizeci de nopți și care hotărau destinul până la scrutinul următor. Urmările erau incalculabile. Un joc fericit putea să te ridice în consiliul magilor, să-ți închidă un dușman (public ori intim) sau să te facă să găsești, în întunericul camerei, femeia ce începe să te neliniștească sau cea pe care nu mai așteptam s-o revedem; un joc potrivit: mutilarea, infamia în toate felurile ei, moartea uneori, un singur fapt – asasinarea ordinară a lui C, misterioasa apoteoză a lui B – constituia soluția generală pentru treizeci sau patruzeci de trageri la sorți. Combinarea jocurilor era dificilă; dar trebuie amintit că membrii Societății erau (și sunt) atotputernici și vicleni. În multe cazuri, simpla

cunoaștere a faptului că anumite fericiri se datorau fabricii întâmplării ar fi micșorat virtutea acesteia; pentru a îndepărta o astfel de inconveniență, agenții Societății foloseau sugestia și magia Pașii lor, gesturile erau secrete. Pentru a cerceta speranțele intime și tainicele erori ale fiecăruia, dispuneau de astrologi și spioni. Aveau anumiți lei de piatră, aveau o latrină sacră denumită Qaphqa, aveau niște crăpături într-un apeduct plin de pulbere care, după părerea generală, *duceau la Societate*; persoanele rele, sau binevoitoare își depozitau denunțurile în aceste locuri. O arhivă alfabetică culegea aceste știri de adevăr variabil.

De necrezut, dar n-au lipsit cleветirile. Societatea, cu discreția sa obișnuită, n-a răspuns direct. A preferat să mângălească pe dărmăturile unei fabrici de măști o inscripție scurtă, care apare acum în sfintele scripturi. Acest text doctrinal atrăgea atenția că loteria este o interpolare a întâmplării în ordinea lumii și că a accepta erori nu înseamnă a contrazice întâmplarea: înseamnă a confirma. De asemenea, textul amintea că acești lei și aceste sacre recipiente, chiar dacă nu erau dezmințite de Societate (care nu renunța la dreptul de a le consulta), funcționau fără garanție oficială.

Această declarație a pus capăt neliniștii publice. Mai mult, a produs efecte, poate neprevăzute de autorul ei. A modificat profund spiritul și operațiile Societății. Mai am puțină vreme; se anunță că vaporul e gata să ridice ancora; voi încerca, totuși, să le explic.

Oricât ar părea de neadevărat, nimeni nu încercase să prezinte – până atunci – o teorie generală a jocului Babilonianul e foarte puțin speculativ. O dată cunoscută puterea întâmplării, îi dă viața, speranța, teroarea fricii, dar nu-i trece prin gând să cerceteze legile labirintice, nici sferile giratorii care arată această întâmplare. Totuși, declarația oficioasă pe care am amintit-o a dat naștere la multe discuții cu caracter juridico-matematic. Din una dintre acestea s-a născut următoarea situație: dacă loteria este o intensificare a întâmplării, o infuzie periodică a haosului în cosmos, n-ar fi bine ca întâmplarea să intervină în toate etapele scrutinului și nu în una singură? Nu e iluzoriu ca întâmplarea să dicteze moartea cuiva, iar modul în care

urmează să se petreacă această moarte – rezerva, publicitatea, termenul de o oră sau de un secol – să nu fie supus tot întâmplării? Acești scrupuloși atât de drepti au provocat în cele din urmă o reformă considerabilă a cărei complexitate (agravată de exercițiul de un secol) n-o înțeleg decât câțiva specialiști, dar pe care voi încerca s-o explic, măcar simbolic.

Să ne imaginăm o primă tragere la sorți care ordonă moartea unui ora Pentru ducerea la îndeplinire se procedează la altă tragere la sorti care propune (să zicem) nouă executori publici Dintre aceștia, patru au dreptul să inițieze a treia tragere, cea care îl va numi pe călău, doi pot să înlocuiască ordinea potrivnică printr-una fericită (găsirea unui tezaur, de exemplu), altul va exacerba moartea (adică o va face infamă sau o va îmbogăți în tortură), alții pot să refuze îndeplinirea ei... O astfel de schemă e simbolică. În realitate, *numărul tragerilor este infinit*. Nicio decizie nu este ultima, toate se ramifică în altele. Ignoranții susțin că tragerile infinite necesită un timp infinit; în realitate, este de ajuns ca timpul să fie divizibil la infinit, cum ne învață faimoasa parabolă despre Concursul cu Broasca. Această infinitate coincide în mod admirabil cu sinuoasele numere ale întâmplării și cu Arhetipul Celestial al Loteriei, adorat de platonici... Un ecou deformat al riturilor noastre pare să fi ajuns până pe malurile Tibrului: Ello Lampridio, în *Viața lui Antonio Mâncăul*, notează că acest împărat scria pe scoici soarta pe care o destina invitaților săi. astfel că unul primea zece libre de aur și altul zece muște, zece hârciogii, zece urși. E fără rost să mai amintim aici că Mâncăul a studiat în Asia Mică. Între sacerdoții zeului eponim.

Există, de asemenea, trageri impersonale, în scop nedefinit: una decretează aruncarea în apele Eufratului a unui safir de Tacrobana; alta, ca de pe acoperișul unui turn să se dea drumul unei păsări; alta, ca în fiecare secol să se ia (sau să se adauge) un gram de nisip din nenumăratele grame ale plajei. Consecințele sunt, uneori, teribile.

Sub influența binefăcătoare a Societății, obiceiurile noastre erau saturate de întâmplare. Cumpărătorul unei duzine de amfore cu vin de Damasc nu se va minuna dacă una din ele are înăuntru un talisman sau

o viperă; copistul care întocmește un contract nu se lăsa niciodată până nu introducea o cifră greșită; eu însumi, în această declarație grăbită, am falsificat o splendoare sau o atrocitate. De asemeni, poate o misterioasă monotonie... Istoricii noștri, care sunt cei mai perspicace din lume, au inventat o metodă pentru a corecta întâmplarea; încredințarea că principiile acestei metode sunt (în general) demne de crezare e foarte răspândită; chiar dacă, absolut firesc, nu se divulgă fără o anume doză de înșelăciune... În rest, nimic mai contaminat de închipuire ca istoria Societății... Un document paleografie, exhumat dintr-un templu, poate să fie rezultatul unei trageri de ieri sau al uneia seculare. Nu se publică o carte țară o anume diferență între toate exemplarele. Copiștii depun jurământ secret să omită, să interpoleze, să varieze. De asemenea se exersează minciuna indirectă

Societatea, cu modestie divină, elucidează orice publicitate. Agenții ei, cum e și firesc, sunt secreți; ordinele pe care le dă în permanență (poate, fără întrerupere) nu diferă de cele pe care le propovăduiesc impostorii. La urma urmelor, cine se poate fâli că ar fi un impostor simplu? Bețivul care improvizează un mandat absurd, visătorul care se trezește brusc și sugrumă femeia care doamne alături de el nu execută, oare, o hotărâre secretă a Societății? Acest mod de funcționare nevăzută, comparabilă cu Dumnezeu, dă naștere la tot felul de situații ale norocului. Una insinuează în mod abominabil că Societatea nu există de secole și că sacra dezordine a vieții noastre este pur ereditară, tradițională; o alta o socotește eternă și ne învață că va dura până în ultima noapte, când ultimul zeu va distruge lumea. O alta declară că Societatea este atotputernică, dar că influențează numai în cazuri mărunte; în strigătul unei păsări, în nuanțele ruginii și prafului, în visele din zori. O alta, prin gura ereticilor cu măști, *că n-a existat niciodată și că nici nu va exista*. O alta, nu mai puțin îndrăzneată, că este indiferent să afirmi sau să negi realitatea întunecoasei corporații, pentru că Babilonia nu-i altceva decât un joc infinit al întâmplării.

CERCETAREA OPEREI LUI HERBERT QUAIN

Herbert Quain a murit în Roscommon; am constatat fără uimire

că Suplimentul Literar al ziarului *Times* abia de-i închină o jumătate de coloană de pietate necrologică, unde nu există un epitet laudativ care să nu fie corectat (sau subțiat în mod serios) printr-un adverb. *Spectator*, în numărul respectiv, este fără îndoială mai puțin laconic și poate mai cordial, dar apropie prima carte a lui Quain – *The God of the Labyrinth* – de una din cărțile Agathe Christie și altele de cele ale Gertrudei Stein: evocări pe care nimeni nu le va socoti inevitabile și care nu l-ar fi bucurat pe defunct. Acesta, cel pucn, nu s-a considerat niciodată genial; nici măcar în nopțile peripatetice de discuții literare, când omul care obosise presa într-un joc invariabil era când Monsieur Teste, când doctorul Samuel Johnson... înțelegea cu toată luciditatea condiția experimentală a cărților sale: admirabile, poate, prin noutatea lor și printr-o anume probitate laconică, dar nu prin virtuțile pasiunii. *Eu sunt ca odele lui Cowley*, mi-a scris din Longford, la șase martie 1939. *Nu aparțin artei, ci simplei istorii a artei*. Nu exista, pentru el, disciplină inferioară istoriei. Am amintit una din modestiue lui Herbert Quain; firește, această modestie nu epuiza gândirea sa Flaubert și Henry James ne-au obișnuit să credem că operele de artă sunt rare și necesită o elaborare îndelungată; secolul șaisprezece (să ne amintim *Călătoria în Parnas*, sau destinul lui Shakespeare) nu împărtășea această întristătoare părere. Herbert Quain, de asemenea l se părea că literatura bună e fapt comun și că abia de există un dialog de stradă care să nu aibă această calitate. De asemeni, i se părea că faptul estetic nu poate să facă abstracție de un element de uimire și că a uimi din memorie e dificil. Deplângea cu surâzătoare sinceritate „conversația îndărătnică și servilă” a cărților vechi... Nu cunosc dacă voga sa teorie este justificabilă: știu că în cărțile sale uimirea este destul de dorită îmi pare rău că am împrumutat unei doamne, pentru totdeauna, prima carte pe care a publicat-o. Am spus că e vorba de un roman polițist: *The God of the Labyrinth*; pot să-i fiu recunoscător editorului că a propus-o spre vânzare în ultimele zile din noiembrie 1933. În primele zile din decembrie, plăcutele și anevoioasele involuții ale lui *Siamese Twin Mystery* au angajat Londra și New York-ul; îmi place să atribui această coincidență dezastruoasă insuccesului cunoscut de romanul

prietenului nostru. De asemeni (vreau să fiu sincer până la capăt), construcției deficiente, precum și anumitor descrieri marine, zadarnice, cu o oarecare pompă frigidă. După șapte ani, îmi este cu neputință să rețin toate amănuntele acțiunii; iată în continuare planul acesteia; exact așa cum îl sărăcește acum (sau îl purifică) uitarea mea. Există un asasinat indescifrabil în primele pagini, o discuție lentă în următoarele, o soluție în ultimele. O dată clarificată enigma, exista un paragraf lung și retrospectiv care conține următoarea frază: *Toți au crezut că întâlnirea celor doi jucători de șah a fost întâmplătoare*. Această frază lasă să se înțeleagă că soluția este greșită. Cititorul, neliniștit, revede capitolele respective și găsește *altă* soluție, pe cea adevărată. Astfel, cititorul acestei cărți singulare este mai perspicace decât *detectivul*.

Mult mai eterodox este „romanul regresiv, ramificat” *April March*, a cărui a treia (și singura) parte datează din 1936. Nimeni, judecând acest roman, nu va nega faptul că e vorba de un joc; e convenit să spunem că autorul nu l-a considerat niciodată altceva. *Eu revendic pentru această operă*, l-am auzit spunând, *trăsăturile esențiale ale întregului joc, simetria, legile arbitrare, plictiseala*. Până și titlul este un *calembour* palid: nu înseamnă *Marșul din aprilie*, ci literalmente *Aprilie martie*. Cineva a întrevăzut în paginile sale un ecou al doctrinelor lui Dunne; prefața lui Quain preferă să evoce acea lume regresivă a lui Bradley, în care moartea precede nașterea, cicatricea rana, iar rana lovitura (*Appearance and Reality*, 1897, pagina 215).

Vai de erudiția lui Herbert Quain, vai de pagina 215 dintr-o carte din 1897. Un interlocutor al lui Platon (Politica), a descris o regresie asemănătoare: cea a Fiilor Pământului sau a Autohtonilor, care, supuși influenței unei rotații inverse cosmosului, au trecut de la bătrânețe la maturitate, de la maturitate la copilărie, de la copilărie la dispariție și la nimic. De asemeni. Teopompo, în Filipica, vorbește de anumite fructe boreale, care dau naștere în cel ce le mănâncă unui proces retrograd... Mult mai interesantă este închipuirea unei inversiuni a Timpului: o stare în care ne vom aminti viitorul și vom ignora sau abia de vom presimți trecutul. Cf. cântul al zecelea din

Infernul, versurile 97-102. unde se compară viziunea profetică și cea preoțească.

Lumea pe care o presupune *April March* nu este regresivă; regresivă este maniera de a-i face istoria. Regresivă și ramificată, după cum am spus. Opera se compune din treisprezece capitole. Primul cuprinde dialogul ambiguu al unor necunoscuți pe peron. Cel de al doilea povestește întâmplările din preziua primului. Cel de al treilea, de asemenea regresiv, cuprinde întâmplările dintr-o *altă* preziua posibilă celui dintâi; cel de al patrulea, întâmplările dintr-o altă preziua. Fiecare din aceste trei prezile (ce se exclud în mod riguros) se ramifică în alte prezile de caracter foarte deosebit Astfel, opera constă din nouă romane; fiecare roman, din trei capitole. (Primul, firește, este comun tuturor.) Din aceste romane, primul are un caracter simbolic; celălalt, supranatural; altul, polițist; altul, psihologic; altul, comunist; altul, anticomunist etcaetera. Poate că o schemă ne va ajuta să înțelegem mai ușor această structură.

	<i>JBl</i>	X	
<i>it.</i>			
<i>Îi</i>	„T!		
„			
)?	<i>cu</i>		
	!	<i>III</i>	L

=

fi” t.

- V 1
- v2
- v j
- X 1
- x2 x 3
- x6
- x 7 xă x9

Cu această structură putem să repetăm ceea ce a declarat Schopenhauer în legătură cu cele douăsprezece categorii kantiene: totul este sacrificat furiei simetrice. În mod previzibil, una din cele nouă povestiri este nedemnă de Quain; cea mai bună nu este cea care, inițial a născut ideea, x 4; ci cea de caracter fantastic, x 9. Altele sunt afectate de glume lăncede și de false prețiozități inutile. Cei care le citesc în ordinea cronologică (verbigratia: x 3. y 1, z) pierd savoarea deosebită a ciudatei cărți. Două povestiri – x 7 și x 8 – sunt lipsite de valoarea individuală; juxtapunerea le împrumută eficacitate... Nu știu dacă trebuie să amintesc că după ce a publicat *April March*, Quain a regretat ordinea ternară și a propus ca cei ce-l vor imita să opteze pentru cea binară:

x 1 x2

x3 x4

Iar demiurgii și zeii pentru cea infinită: infinite povestiri, infinite ramificații.

Foarte deosebită, dar tot retrospectivă, este comedia eroică în două acte *The Secret Mirror*. În operele deja amintite, complexitatea formală a deformat imaginația autorului; aici, desfășurarea ei este mai liberă. Primul act (cel mai lung) se petrece în garnizoana generalului Thrale, C.I. E, aproape de Melton Mowbray. Invizibilul centru al conflictului este Miss Ubrica Thrale, fiica mai mare a generalului. Dintr-un dialog o întrevădem înaltă și amazonică; bănuim că nu obișnuiește să citească literatură; ziarele anunță logodna ei cu ducele Rutland; tot ziarele o dezminț o venerază un autor dramatic, Wilfred Quarles; ea i-a îngăduit odată un sărut distrat. Personajele sunt persoane cu vederi nesfârșite și de sânge vechi; afecțiunile, nobile, chiar dacă sunt vehemente; dialogul pare să oscileze între simpla pălăvrăgeală a lui Bulwer-Lytton și epigramele lui Wilde sau cele ale lui Mr. Philip Guedalla. Există o privighetoare și o noapte; există un duel secret pe o terasă. (Aproape imperceptibile, există câteva contradicții și amănunte sordide.) Personajele din primul act reapar în cel de al doilea – cu alte nume. „Autorul dramatic” Wilfred Quarles este un comisionar din Liverpool; adevăratul său nume, John William

Quigley. Miss Thrale există; Quigley n-a văzut-o niciodată; în mod bolnăvicios colecționează portretele sale din *Tatler* sau *Sketch*. Quigley este autorul primului act Neverosimila sau improbabila „garnizoană” este pensiunea iudeo-irlandeză în care trăiește, transfigurată și glorificată de el... Conflictul celor două acte este paralel, dar în cel de-al doilea totul este ușor oribil, totul se amână sau se anulează. Când s-a pus în scenă *The Secret Mirror*, critica a pronunțat numele lui Freud și al lui Julien Green. Menționarea primului mi se pare complet neîndreptățită.

Faima a popularizat *The Secret Mirror* ca pe o comedie freudiană; această interpretare propice (și înșelătoare) i-a determinat succesul. Din nefericire, Quain împlinise patruzeci de ani, era obișnuit cu înfrângerea și nu se resemna prea ușor cu o schimbare de regim. S-a hotărât să se răzbune. La sfârșitul lui 1939 a publicat *Statements*: poate cea mai originală dintre cărțile sale, fără îndoială cea mai puțin lăudată și cea mai secretă. Quain obișnuia să spună că cititorii erau o specie dispărută. *Nu există european (declara el) care să nu fie un scriitor de fapt sau de drept*. Afirma de asemenea că dintre diferitele fericiri pe care le poate procura literatura, cea mai înaltă era invenția și pentru că nu toți sunt capabili de o astfel de fericire, mulți vor trebui să se mulțumească doar cu simulacre. Pentru acești „scriitori imperfecti”, al căror nume este legiunea, Quain a redactat cele opt povestiri din *Statements*. Fiecare din ele promite un subiect foarte bun, în mod voluntar distrus de autor. Una din povestiri – nu cea mai bună – insinuează două subiecte. Cititorul, distrus de vanitate, crede că le-a inventat el. Din cea de-a treia, *The Rose of Yesterday*, eu am comis ingenuitatea să extrag *Ramurile circulare*, care este o povestire din cartea *Grădina potecilor ce se bifurcă...*

1941

BIBLIOTECA BABEL

By this ari you may contemplate the variation of the 23 letters...

The Analomy of Melancholy, part. 2, sect II, nr. IV

Universul (pe care alții îl numesc bibliotecă) se compune dintr-un număr nedefinit și poate infinit de coridoare hexagonale, cu

lungi puțuri de ventilație în mijloc, înconjurate de prisme joase. De la fiecare hexagon se văd etajele inferioare și superioare: la nesfârșit. Dispunerea coridoarelor este invariabilă. Douăzeci de rafturi, așezate la o lățime de cinci rafturi de fiecare parte, acoperă toate laturile mai puțin două; înălțimea lor, cât cea a etajelor, abia de trece peste statura unui bibliotecar obișnuit. Una din părțile libere dă înspre un vestibul îngust, care sfârșește într-un alt coridor, asemănător primului și tuturor celorlalte. La stânga și la dreapta vestibulului există două cabinete minuscule. Unul îți îngăduie să dormi în picioare; celălalt, să-ți satisfaci necesitățile fecale. Pe aici trece scara-n spirală. În vestibul există o oglindă care, cu fidelitate, dublează figurile. Oamenii obișnuiesc să deducă de aici că biblioteca nu-i infinită (dacă ar fi într-adevăr, la ce bun această dublare iluzorie?); eu prefer să-mi închipui că suprafețele lustruite arată și promit infinitul... Lumina vine din niște fructe sferice care poartă numele de lămpi. Câte două în fiecare hexagon: transversale. Lumina pe care o emit este suficientă, neîntreruptă.

Ca toți oamenii Bibliotecii, în tinerețea mea am voiajat; am peregrinat în căutarea unei cărți sau, poate, a cataloagelor; acum, când ochii mei aproape că nu mai pot descifra ceea ce scriu, mă pregătesc să mor la puține leghe de hexagonul în care m-am născut. Mort, n-or să lipsească mâinile pioase care să mă arunce peste prispă; mormântul meu va fi aerul insondabil: trupul meu se va scufunda adânc, se va strica și se va dizolva în vântul născut de căderea care-i infinită. Eu afirm că Biblioteca este fără sfârșit. Idealiștii susțin că sălile hexagonale sunt o formă necesară a spațiului absolut sau, cel puțin, a intuiției noastre despre spațiu. Consideră că o sală triunghiulară sau pentagonală este de neconceput (Misticii pretind că extazul le relevă o cameră circulară cu o mare carte circulară cu cotor continuu care înconjoară toți pereții; dar mărturia lor este îndoielnică; cuvintele lor, obscure. Această carte ciclică este Dumnezeu.) îmi este de-ajuns, acum, să repet dictonul clasic: *Biblioteca este o sferă al cărei centru perfect este oricare hexagon și-a cărei circumferință este inaccesibilă.*

Fiecărui perete din fiecare hexagon îi corespund cinci rafturi;

fiecare raft conține treizeci și două de cărți de același format; fiecare carte are patru sute zece pagini; fiecare pagină patruzeci de rânduri, fiecare rând vreo optzeci de litere de culoare neagră Există litere pe dosul fiecărei cărți; aceste litere nu arată și nu prefigurează ceea ce vor spune paginile. Știu că această nepotrivire, câteodată, a părut misterioasă. Înainte de a rezuma soluția (a cărei descoperire, în ciuda tragicelor sale proiecții, poate că este faptul capital al istoriei), vreau să rememorez câteva axiome.

Prima: Biblioteca există *ab aeterno*. De acest adevăr, al cărui corolar este eternitatea viitoare a lumii, nu se poate îndoi nicio minte sănătoasă. Omul, bibliotecar imperfect, poate fi opera întâmplării sau a demiurgilor răutăcioși; universul, cu eleganta sa zestre de rafturi, volume enigmatice, neobosite scări pentru călători și toaletă cu scaun pentru bibliotecar, nu poate fi decât opera unui zeu Pentru a percepe distanța care există între divin și uman este de ajuns să se compare aceste grosolane simboluri tremurate pe care mâna mea supusă greșelii le mângăiește pe coperta unei cărți, cu aceleași litere din interior: ascuțite, delicate, foarte negre, de o simetrie inimitabilă.

Al doilea: *Numărul simbolurilor ortografice este douăzeci și cinci*¹. Această constatare a permis, acum trei sute de ani, să se formuleze o teorie generală a Bibliotecii și să se rezolve în mod satisfăcător problema pe care nicio altă conjunctură n-o putuse descifra: natura informă și haotică aproape a tuturor cărților. Una, pe care tatăl meu a văzut-o într-un hexagon al circuitului cinci sute nouăzeci și patru, consta din literele M.C.V. reprezentate în mod pervers de la primul rând până la ultimul. Alta (doar

1 Manuscrisul original este nenumerotat și nu are majuscule. Punctuația a fost limitată la virgulă și puncti Aceste semne, spațiul și cele douăzeci și două de litere ale alfabetului formează cele douăzeci și cinci de simboluri suficiente pe care le enumera necunoscutul, (n.ed. [Borges])

te consultată în această parte) este un amplu labirint de litere, dar pe penultima pagină apare *Oh, timp, piramidele tale*. Se știe de mult: pentru un rând rezonabil sau o știre directă există leghe întregi

de cacofonii, de confuzii verbale și de incoerențe. (Eu cunosc o zonă accidentată unde bibliotecarii resping superstițiosul și zadarnicul obicei de a căuta un sens în cărți, obișnuiți fiind să-l caute în vise sau în liniile haotice din palmă... Aceștia admit că descoperitorii scrisului au imitat cele douăzeci și cinci de simboluri naturale, dar susțin că o astfel de aplicație este întâmplătoare și că în sine nicio carte nu înseamnă nimic. Acest raționament, vom vedea, nu este într-un totuș greșit)

Mult timp s-a crezut că aceste cărți inaccesibile ar corespunde limbilor dispărute sau îndepărtate. Este adevărat că anticii, ca primii bibliotecari, foloseau un limbaj destul de deosebit de cel pe care-l folosim acum; e adevărat că la câteva mii în dreapta limba este dialectală și că douăzeci de etaje mai sus este de neînțeles. Toate acestea, repet, sunt adevărate, dar patru sute zece pagini invariabile de MCV nu pot să corespundă nici unei limbi, oricât de dialectală și de rudimentară ar fi. Câțiva au insinuat că fiecare literă influențează asupra celei ce-i urmează și că valoarea lui MCV de la pagina 71 nu ar fi egală cu cea pe care o poate avea aceeași serie într-o altă poziție, la altă pagină, dar această teză vagă n-a prosperat. Alții s-au gândit la criptografii; această situație a fost acceptată în unanimitate, chiar dacă nu în același sens cu cei ce au fundamentat-o.

Acum cinci sute de ani, șeful unui hexagon superior¹ a dat peste o carte la fel de confuză ca toate celelalte, dar care avea aproape două pagini de rânduri omogene. A arătat descoperirea sa unui descifrator ambulant, care i-a spus că erau redactate în portugheză; alții i-au spus că în idiș. După un secol, limba s-a putut stabili cu precizie: un dialect samoyedo-lituanian al limbii guarani cu inflexiuni din arabă clasică. S-a descifrat de asemeni conținutul: noțiuni de analiză combinatorie, ilustrată prin exemple de variațiuni cu repetiții nelimitate. Aceste exemple i-au îngăduit unui bibliotecar de geniu să descopere legea fundamentală a Bibliotecii. Acest gânditor a observat că toate cărțile, oricât ar fi de deosebite, sunt alcătuite din aceleași elemente: spațiile albe, punctul, virgula, cele douăzeci și două de litere ale

1 Mai înainte, pentru fiecare trei hexagone exista un om. Sinuciderile și bolile pulmonare au distrus această proporție. Amintire

de melancolie neînvinsă: adeseori am călătorit nopți întregi pe coridoare și scări lustruite fără să întâlnesc un singur bibliotecar.

alfabetului. De asemeni a adăugat un fapt pe care toți călătorii l-au confirmat: *Nu există, în vasta Bibliotecă, două cărți identice*. Din aceste premise incontestabile a dedus că Biblioteca este totală și că rafturile înregistrează toate combinațiile posibile ale celor douăzeci și atât de simboluri ortografice (număr, foarte vast, dar nu infinit) sau, altfel spus, tot ceea ce este exprimabil: în toate limbile. Totul: istoria amănunțită a viitorului, autobiografiile arhanghelilor, catalogul adevărat al Bibliotecii, miile și miile de cataloage false, demonstrațiile înșelătoare ale acestor cataloage, demonstrația falsității catalogului adevărat, evanghelia agnostică a lui Basilides, comentariile acestei evanghelii, legătura adevărată a morții tale, versiunea fiecărei cărți, în toate limbile, interpretarea fiecărei cărți în toate cărțile.

Când s-a declarat că Biblioteca ar cuprinde toate cărțile, prima impresie a fost cea de fericire extravagantă. Toți oamenii s-au simțit proprietari ai unui tezaur intact și secret. Nu exista problemă personală sau mondială a cărei soluție plină de elocință să nu se găsească într-unul din hexagoane. Universul era astfel justificat, universul a uzurpat brusc dimensiunile nesfârșite ale speranței. În acel timp s-a vorbit mult despre Răzbunări: cărți de apologie și de profeție, care revendicau pentru totdeauna purtările fiecărui om din univers și păstrau mari surprize pentru viitorul său. Mii și mii de avari au abandonat dulcele hexagon natal și s-au lansat pe scări în sus, grăbiți de zadarnica dorință de a-și găsi Răzbunarea. Acești peregrini se certau pe coridoare, se strangulau pe scările divine, își aruncau injurii grele, azvârleau cărțile înșelătoare în fundul tunelurilor, mureau sfârtecați de oamenii regiunilor îndepărtate. Alții au înnebunit... Răzbunările există (eu am văzut două care se referă la oameni ai viitorului, persoane, poate, nu imaginare), dar căutătorii nu-și aminteau de posibilitatea ca cineva să și-o găsească pe a sa sau o perfidă variantă a acesteia și că aceasta ar putea fi redusă la zero.

De asemeni, tot atunci, s-a sperat în clarificarea misterelelor bazice ale umanității: originea Bibliotecii și a timpului. E verosimil ca

aceste grave mistere să fie explicabile în cuvinte; dacă nu ar ajunge limbajul filosofilor, Biblioteca multiformă ar fi fabricat neștiuta limbă ce se cere, vocabularul și gramatica acestei limbi. Sunt vreo patru secole de când oamenii oboseau hexagoanele... Există căutători oficiali, *inchizitorii*. Eu i-am văzut în exercițiul funcțiunii: soseau întotdeauna târziu; vorbeau de o scară fără trepte care aproape că i-a omorât; vorbeau de galerii și scări cu bibliotecari; uneori luau cartea cea mai

307

apropiată și o răsfoiau, în căutarea cuvintelor infame. În mod vizibil, nimeni nu se aștepta să descopere ceva

Speranței excesive i-a urmat, cum este și firesc, o depresiune fără margini. Certitudinea că într-un raft dintr-un hexagon s-ar afla închise cărți de valoare și că aceste cărți de valoare erau inaccesibile, a părut aproape de nesuportat. O sectă blestemată de Dumnezeu și-a dat cu părerea că ar fi bine să oprească orice căutare și ca toți oamenii să amestece litere și simboluri, până ce vor construi, cu ajutorul darului, nesigur, al întâmplării, aceste cărți canonice. Autoritățile s-au văzut obligate să emită legi foarte severe. Secta a dispărut, dar în copilăria mea am văzut oameni bătrâni care se ascundeau ore în șir în toalete, cu niște discuri de metal într-un pahar de scamator interzis, și maimuțăreau, șters, dezordinea divină.

Alții, în modncontrariu, credeau că esențialul consta în eliminarea operelor inutile. Înnodau hexagoanele, își arătau scrisorile de acreditare, nu întotdeauna false, răsfoiau plictisiți câte un volum, și condamnau rafturi întregi: furiei lor igienice, ascetice se datorează nesăbuita pierdere a milioane de cărți. Numele lor este blestemat, dar cei care deplâng „tezaurele” distruse de entuziasm, neglijează două fapte arhiștiute. Unul: Biblioteca este atât de mare încât orice limitare de natură omenească rezulta infinitezimală. Celălalt: fiecare exemplar este unic, de neînlocuit, dar (cum Biblioteca este totală) există întotdeauna sute de mii de facsimile imperfecte: opera care nu se diferențiază decât printr-o literă sau printr-o virgulă. Contrar opiniei generale, îndrăznesc să presupun că urmările jefuirilor săvârșite de către Purificatori au fost exagerate de către groaza pe care acești

fanatici au provocat-o. Îi grăbea delirul cuceririi cărților din Hexagonul Roșu Aprins: cărți de un format mai mic decât cel obișnuit, atotputernice, ilustrate și magice.

De asemenea, cunoaștem și o altă superstiție a acelor vremuri: cea a Omului Cărții. Într-un raft dintr-un hexagon (și-au zis oamenii) trebuie să existe o carte care să fie cifrul și rezumatul perfect al *tuturor celorlalte*: un bibliotecar a străbătut-o și este asemeni unui Dumnezeu. În limbajul acestei zone persistă unele vestigii ale cultului acestui funcționar îndepărtat. Mulți au rătăcit în căutarea lui. Timp de un secol au epuizat în zadar cele mai deosebite direcții. Cum să localizezi veneratul hexagon secret care-o găzduia? Cineva a propus o metodă regresivă: pentru a localiza cartea A trebuie consultată în mod preventiv cartea B care indică locul lui A; pentru a localiza cartea B trebuie consultată înainte cartea C și așa până la nesfârșit... în astfel de aventuri mi-am risipit și mi-am consumat anii mei. Nu mi se pare neverosimil faptul că într-un anume raft al universului s-ar găsi o carte totală¹: îi rog pe zeii ignoranți să-l ierte pe omul – unul singur, chiar dacă ar fi fost să fie acum o mie de ani! – care a cercetat-o și a citit-o. Dacă onoarea și înțelepciunea și fericirea nu sunt pentru mine, să fie pentru alții iar cerul să existe, chiar dacă locul meu va fi infernul. Iar eu să fiu ultragiat și anihilat, dar pentru o clipă, într-o ființă, uriașa. Ta Bibliotecă să se justifice.

Susțin necredincioșii că prostia este firească în Bibliotecă și că raționalul (și chiar și umila și pura coerență) este aproape o excepție miraculoasă. Mai spun (știu) că „Biblioteca plină de agitație, ale cărei volume întâmplătoare trăiesc neostenitul risc de a se schimba în altele, afirmă totul, negând riscul pe care-l confundă cu o divinitate în delir”. Aceste cuvinte nu numai că denunță dezordinea, dar o și exemplifică, dovedind în mod public gustul primitiv și disperata lor ignoranță. Efectiv, Biblioteca include toate structurile verbale, toate variantele îngăduite de cele douăzeci și cinci de simboluri ortografice, dar nici măcar o prostie absolută. Inutil să adaug că cea mai bună carte din multele hexagoane avute în grijă se intitulează *Fulgerul pieptănat*, alta, *Cârligul de ghips*, iar cealaltă *Axaxaxas mi-o*. Aceste propoziții, la prima

vedere incoerente, sunt capabile, neîndoielnic, de o justificare criptografică sau alegorică; această justificare este verbală și *ix hypothesi*, figurează în Biblioteca Nu pot să combin niște caractere dhemrichtdj pe care divina Biblioteca să nu le fi prevăzut și care în una din limbile sale secrete să nu închidă un sens teribil. Nimeni nu poate să articuleze o silabă care să nu fie plină de duioșie și spaimă; care să nu semnifice într-unul din aceste limbaje puternicul nume al unui zeu. A vorbi înseamnă a te expune tautologiei Această epistolă inutilă, de cuvinte goale, există deja într-unul din cele treizeci de volume din cele cinci rafturi dintr-unul din hexagoanele fără de număr – și bineînțeles, există și negarea sa (Un număr *n* de limbaje posibile folosește același vocabular, în unele din ele. simbolul *biblioteca* admite definiția

Repet: este de ajuns ca o cană să fie posibilă pentru ca să existe, mi imposibilul este exclus. De exemplu: nicio cană nu este și scară, chiar dacă există câni care discută, neagă și demonstrează o astfel de Posibilitate și mai există altele a căror structură corespunde structurii unei scări.

corectă *sistem veșnic de galerii hexagonale aflător pretutindeni* dar *biblioteca* înseamnă *pâine* sau *piramidă* sau orice altceva, iar cele șapte cuvinte care o definesc au o altă valoare. Tu, cel ce. mă citești, ești sigur că înțelegi limbajul meu?)

Scrierea metodică mă distrage de la condiția prezentă a oamenilor. Certitudinea că totul este scris ne anulează sau ne schimbă în fantasmă. Eu cunosc districte întregi unde tinerii se prosternează în fața cărților și le sărută cu evlavie paginile, dar nu știu să descifreze nicio literă. Bolile, discordiile eretice, rățăcirile care inevitabil degenerază în banditism, au decimat populația. Cred că am amintit de sinuciderile care se înmulțesc an de să și poate că mă înșală bătrânețea și frica, dar bănuiesc că speța umană – unica – e pe cale de dispariție și că Biblioteca o să dureze mai departe: iluminată, solitară, infinită, inutilă, incoruptibilă, secretă.

Am spus *infinită*. Nu am interpolat acest adjectiv dintr-un obicei retoric; nu este illogic să gândești că lumea este infinită. Cei care o consideră mărginită, afirmă că în locuri depărtate coridoarele, scările

și hexagoanele ar putea să se oprească – ceea ce-i absurd. Cei care și-o imaginează fără margini, uită că numărul posibil al cărților o cuprinde în interiorul acestora, îndrăznesc de aceea să propun o soluție pentru această problemă critică: *Biblioteca este nelimitată și periodică*. Dacă un călător etern o va traversa în orice direcție, va dovedi la capătul secolelor că aceleași volume se repetă în aceeași dezordine (care, repetată, ar fi o ordine: Ordinea). Singurătatea mea se mulțumește cu această elegantă speranță.¹

Mar del Plata, 1941

Letizia Álvarez de Toledo a observat că vasta Bibliotecă este inutilă; într-adevăr, ar ajunge un singur volum de format obișnuit, tipărit cu corp nouă sau zece. care ar consta dintr-un număr infinit de foi infinite de subțiri. (Cavalieri. la începutul secolului al XVII-lea. a spus că orice corp solid este o suprapunere de suprafețe infinite.) Mânuierea unui astfel de vademecum de mătase nu ar fi comodă: fiecare foaie aparentă s-ar desface în altele analoage: inconceptibila foaie de mijloc n-ar avea revers.

GRĂDINA POTECILOR CE SE BIFURCĂ

Victoriei Ocampo

La pagina 22 din *Istoria Războiului European* de Liddell Hart, se spune că o ofensivă de treisprezece divizii britanice (sprijinite de o mie patru sute de piese de artilerie) împotriva liniei Serre-Montauban a fost stabilită pentru douăzeci și patru iulie 1916 și a trebuit să se amâne până în dimineața zilei de douăzeci și nouă Ploile torențiale (notează căpitanul Liddell Hart) au provocat această întârziere – fără importanță, de bună seamă Declarația care urmează, dictată, citită și semnată de doctorul Yu Tsun, vechi profesor de engleză la *Hochschule* din Tsingtao, aruncă o lumină neașteptată asupra acestui caz. Lipsesc primele două pagini.

...și-am pus receptorul în furcă. Imediat după aceea am recunoscut vocea care răspunsese în germană Era cea a căpitanului Richard Madden. Madden, în departamentul lui Yiktor Runeberg, însemna sfârșitul strădaniilor noastre și – dar asta părea un lucru secundar sau *trebuia să-mi pară* – al vieților noastre. Însemna că

Runeberg a fost arestat sau asasinat, înainte de a fi apus soarele acelei zile, eu aş fi împărtaşit aceeaşi soartă. Madden era neiertător. Mai bine spus, era obligat să fie astfel. Irlandez sub ordinul Angliei, acuzat de uşurinţă şi poate de trădare, cum să nu fi îmbrăţişat mulţumind această favoare minunată, cea de descoperire, prindere şi, poate, ucidere a doi agenţi ai Imperiului German? M-am urcat în camera mea; în mod absurd am închis uşa cu cheia şi m-am trântit pe spate în patul îngust, de fier. Pe fereastră se vedeau acoperişurile

1 Ipoteză groaznică şi extravagantă Spionul prusac Hans Rabener. alias Yiktor Runeberg! – a primit pe purtătorul ordinului de arestare cu un pistol automat Era Richard Madden. Acesta. În legitimă apărare, i-a provocat răni care i-au adus moartea, la ed. [Borgers])

dintotdeauna şi soarele acoperit de la şase. Mi s-a părut cu neputinţă ca această zi fără viitor şi fără simboluri să fie ziua morţii mele neîndurătoare. În ciuda morţii tatălui meu, în ciuda faptului că am fost crescut de mic într-o grădină simetrică din Hai Feng, trebuia să mor? După aceea m-am gândit că tot ce ne este dat să ni se întâmple se petrece chiar în clipa de faţă. Trece secol după secol, iar faptele se petrec numai acum; nenumăraţi oameni în aer, pe pământ şi pe mare, şi tot ceea ce se întâmplă cu adevărat mi se întâmplă numai mie... Amintirea aproape intolerabilă a chipului lui Madden a îndepărtat aceste divagaţii. La jumătatea urii şi groazei mele (acum nu mă interesează groaza; acum când mi-am bătut joc de Richard Madden, iar gâtul meu doreşte funia), m-am gândit că acest luptător tumultuos şi fără îndoială fericit, nu bănuia că eu posedam Secretul. Numele precis al locului pentru noul parc al artileriei britanice de pe Ancre. O pasăre a străbătut cerul cenuşiu, iar eu, în mod orbeşte, am tradus-o într-un avion şi acest avion în multe altele (pe cerul francez), anihilând parcul de artilerie cu bombe verticale. Dacă gura mea, mai înainte ca un glonte s-o facă praf, ar putea să strige acest nume ca să se audă în Germania... Glasul meu de om era foarte slab. Cum să fac să ajungă la urechile Şefului? La urechile omului acela bolnav şi odios care nu ştia despre mine şi Runeberg decât că ne aflam în Staffordshire şi aştepta în zadar ştirile noastre într-un birou sărăcăcios din Berlin, cercetând

ziarele la nesfârșit... Mi-am spus cu voce tare: *trebuie să fug*. M-am ridicat fără zgomot, într-o inutilă perfecțiune a liniștii, ca și cum Madden m-ar fi pândit prin apropiere. Ceva – poate simpla ostentație de a proba că mijloacele mele erau nule – m-a făcut să-mi revizuiesc buzunarele. Am dat peste ceea ce știam că trebuie să dau. Ceasul american, lanțul de nichel și moneda pătrată, port-cheiul cu compromițătoarele chei de la apartamentul lui Runeberg, livretul, o scrisoare pe care-am hotărât s-o distrug pe loc (dar n-am făcut-o), o coroană, doi șilingi și câțiva fenigi, creionul roșu-albastru, batista, pistolul cu un singur cartuș. L-am cântărit în palmă pentru a-mi da, în mod absurd, curaj. M-am gândit, vag, că o împușcătură s-ar auzi destul de departe. În zece minute planul meu era pus la punct. Cartea de telefon mi-a oferit numele singurei persoane capabile să comunice știrea: trăiam în suburbia Fenton, la cel puțin o jumătate de oră de tren.

Sunt un om laș. O spun acum, când am dus la bun sfârșit un plan pe care oricine îl va considera riscant. Știu că îndeplinirea lui a fost groaznică. Nu, n-am făcut aceasta pentru Germania. Nu mă interesează deloc o țară barbară care m-a obligat la abjecția de a fi spioa în afară de aceasta, cunosc un om din Anglia – un om modest – care pentru mine nu-i mai prejos de Goethe. N-am vorbit cu el mai mult de un ceas, dar în acest ceas a fost Goethe... Am făcut-o pentru că simțeam că Șeful se teme puțin de cei din rasa mea – de nenumărații strămoși care zac în mine. Voiamsă-i dovedesc că un galben putea să salveze armatele lor. În plus, trebuia să nu dau ochii cu căpitanul. Mâna și glasul lui se puteau auzi în orice clipă la ușă. M-am îmbrăcat în liniște, mi-am spus adio într-o oglindă, am coborât, am cercetat strada tăcută și am ieșit. Gara nu era prea departe de casă, dar am socotit că era mai bine să iau o mașină. În felul acesta, pericolul de a fi recunoscut era cu mult mai mic; e adevărat că în strada pustie și tăcută mă simțeam foarte vulnerabil. Mi-amintesc că i-am spus șoferului să oprească puțin mai înainte de intrarea principală. Am coborât cu o încetineală voită și aproape chinuitoare; mă duceam în satul Ashgrove, dar am luat bilet pentru o gară mai depărtată. Trenul pleca peste câteva minute, la opt și

cincizeci M-am grăbit; următorul pleca la nouă și jumătate. Pe peroane nu era aproape nimeni. Am străbătut vagoanele: mi-amintesc de niște muncitori, de o femeie în doliu, de un tânăr care citea ca un disperat *Analele* lui Tacit, de un soldat rănit și fericit în sfârșit, vagoanele s-au pus în mișcare. Un om pe care l-am recunoscut a fugit până la marginea peronului. Era căpitanul Richard Madden. Înving, tremurând de frică, m-am așezat pe canapeaua cealaltă, departe de – geamul înfricoșător.

De la această spaimă am trecut la o fericire aproape josnică. Mi-am zis că duelul meu era început și că am și câștigat primul asalt, bătându-mi joc, măcar pentru patruzeci de minute, chiar printr-o întâmplare norocoasă, de atacul adversarului meu. Am început să cred că această victorie minimă prefigurează victoria totală. Mai mult, că de fapt nu era deloc minimă, căci fără această diferență prețioasă a mersului trenurilor, aș fi ajuns la închisoare sau aș fi fost mort. Am dedus (nu mai puțin sofistic) că lașa mea fericire dovedea că eram un om capabil să duc la bun sfârșit aventura. Din această slăbiciune am prins curajul care nu m-a părăsit. Prevăd că omul se va resemna din ce în ce cu acțiuni mai pline de cruzime: foarte curând nu vor fi decât războaie și lupte de bandiți: le dau un sfat: *Executantul unei acțiuni atroce trebuie să-și închipuie că deja a îndeplinit-o.*

trebuie să-și impună un viitor care să fie irevocabil, asemeni trecutului. Așa am procedat eu, în timp ce ochii mei, de om mort deja, înregistrau curgerea acelei zile care putea să fie ultima și împrăștierea nopții. Trenul alerga asemeni unei mângâieri, printre pădurile de frasin. S-a oprit, aproape în mijlocul câmpiei. Nimeni n-a strigat numele gării. *Āshgrove?* i-am întrebat pe niște copii de pe peron. *Āshgrove*, mi-au răspuns ei. Am coborâi

Un bec arunca lumină pe tot peronul, dar fețele copiilor rămâneau în umbră. Unul dintre ei m-a întrebat: *Dumneavoastră mergeți acasă la doctorul Stephen Albert?* Fără să aștepte răspunsul meu, un altul a adăugat: *Casa e departe de aici, dar dumneavoastră nu vă veți pierde dacă o luați pe drumul acesta la stânga și la fiecare*

Încrucișare veți merge tot la stânga. Le-am dat o monedă (ultima), am coborât câteva trepte de piatră, și-am apucat-o pe drumul singuratic. Coboram încet Era un drum de țară simplu, crengile se împreunau deasupra lui, iar luna, rotundă și joasă, părea că mă însoțește.

Pentru o clipă, m-am gândit că Richard Madden a descoperit în vreun fel scopul meu disperat De îndată însă, mi-am dat seama că așa ceva era cu neputință. Sfatul de a apuca mereu la stânga mi-a amintit că era modul obișnuit de a descoperi curtea centrală a unor anumite labirinturi. Înțeleg câte ceva din aceste labirinturi; nu degeaba sunt strănepotul aceluia Ts'ui Pen, cel care a fost guvernator în Yunnan, și a renunțat temporar la putere pentru a scrie un roman care să fie mult mai popular decât *Hung Lu Meng*, și pentru a construi un labirint în care să se rătăcească toți oamenii. Și-a dedicat treisprezece ani acestei trude îndoite, și-a fost asasinat de o mână necunoscută; romanul n-avea nicio ordine, iar labirintul n-a putut fi găsit de nimeni. Sub arborii englezești, m-am gândit la acest labirint pierdut; mi l-am închipuit inviolabil și perfect pe vârful secret al unui munte, mi l-am închipuit șters de orezarii sau scufundat sub ape, mi l-am închipuit nesfârșit, construit nu din chioșcuri octogonale și cărări care dau roată, ci din râuri, provincii și împărății... M-am gândit la un labirint al labirinturilor, la un labirint șerpuitor, care cuprinde trecutul și viitorul și care implică, într-un anume fel, prezența astrelor. Absorbit de acest imagini iluzorii, am uitat de soarta mea de urmărit. M-am simțit, pentru un timp nedeterminat, stăpânul abstract al lumii. Câmpia vagă și vie, luna și ultimele urme ale înserării au pătruns în mine; de asemeni, înclinarea drumului, care înlătura orice posibilitate de a mă obosi. Înserarea era intimă, nesfârșită. Drumul cobora și se bifurca, între șesurile nelămurite. O muzică pătrunzătoare, aproape silabică, venea și pleca, dusă de vânt, îngreuiată de frunze și distanță. M-am gândit că un om poate să fie dușmanul altui om, al altor clipe ale altor oameni, dar nu al unei țări: al licuricilor, al cuvintelor, al grădinilor, al curgerilor de ape, al apusurilor. Am ajuns, în felul acesta, în fața unei porți legată în fier forjat Printre gratii am descifrat o alee și un fel de pavilioa Mi-am dat imediat seama de două lucruri, primul trivial, cel de

al doilea aproape de necrezut: muzica venea din pavilion, muzica era chinezească. Din această pricină o înțelesesem cu desăvârșire, fără să-i dau atenție. Nu-mi amintesc dacă exista un clopot sau o sonerie, ori am chemat bătând din palme. Murmurul muzicii a continuat

Dar din adâncul casei intime se apropia un felinar un felinar care fulgera și din când în când anula trunchiurile copacilor, un felinar de hârtie care avea forma unei tamburine de culoarea lunii. Îl purta un om înalt Nu i-am văzut chipul, căci mă orbea lumina. A deschis poarta și mi-a vorbit, fără grabă, în limba mea.

— Văd că piosul Hsi P'eng se străduiește să-mi corecteze singurătatea. Dumneavoastră, fără îndoială, doriți să vedeți grădina?

Am recunoscut numele unui consul de-al nostru și am repetat deconcertat:

— Grădina?

— Grădina potecilor ce se bifurcă.

Ceva s-a clătinat în amintirea mea și-am pronunțat cu o siguranță neînțeleasă:

— Grădina strămoșului meu Ts'ui Pen.

— Strămoșul dumneavoastră? Ilustrul dumneavoastră strămoș?

Poftiți

Cărarea umedă mergea în zigzag, asemeni celor din copilăria mea. Am ajuns într-o bibliotecă a cărților orientale și occidentale. Am recunoscut, legate în mătase galbenă, câteva tomuri manuscrise din *Enciclopedia Pierdută* pe care a îndrumat-o Cel de-al treilea împărat din Dinastia Luminoasă și care n-a fost tipărită niciodată. Discul de gramofon se rotea lângă o pasăre fenix de piatră îmi mai aduc aminte de o umăr din familia roză și de o alta, anterioară cu multe secole, care avea albastrul acela pe care meșterii noștri l-au copiat de la olarii din Persia...

Stephen Albert mă cerceta surâzător. Era (am spus-o) foarte înalt, cu trăsături aspre, cu ochi și barbă cenușie. Avea ceva de preot și marinar; mai târziu mi-a spus că fusese misionar în Tientsin „până a nu aspi să fie sinolog”.

Ne-am așezat; eu pe un divan scund și larg; el, cu spatele la

fereastră, lângă un ceas înalt și rotund. Am socotit că următorul meu, Richard Madden nu ar putea ajunge mai înainte de o oră. Hotărârea mea irevocabilă putea s-aștepte.

— Însământător destin cel al lui Ts'ui Pen, a rostit Stephen Albert. Guvernator al provinciei natale, doct în astronomie, în astrologie și interpretarea neobosită a cărților canonice, șahist, poet faimos și caligraf: a părăsit totul pentru a compune o carte și un labirint. A renunțat la toate plăcerile opresiunii, la dreptate și la multe femei; la banchete și la erudiție și s-a claustrat treisprezece ani în Pavilionul Purei Singurătăți. La moartea sa moștenitorii n-au găsit decât manuscrise haotice. Familia, după cum dumneavoastră știți, a vrut să le-arunce pe foc; dar executorul său testamentar – un călugăr taoist sau budist – a insistat să se publice.

— Noi, cei din neamul lui Ts'ui Pen, i-am replicat eu, continuăm să-l detestăm pe căi igărul acela Publicarea a fost o nebunie. Cartea nu-i decât un morman indecis de ciorne contradictorii. Am cercetat-o cândva: în capitolul trei, eroul moare, în capitolul patru trăiește. Cât privește cealaltă operă a lui Ts'ui Pen, Labirintul său...

— Labirintul se află aici – mi-a spus el, arătându-mi un birou înalt, lustruit

— Un labirint de fildeș! am exclamat eu. Un labirint în miniatură...

— Un labirint al simbolurilor, m-a corectat acesta. Un invizibil labirint al timpului. Mie, englez sălbatic, mi-a fost dat să dovedesc această taină fragilă. La capătul a mai bine de o sută de ani, amănuntele sunt irecuperabile, dar nu-i greu să presupun ce s-a întâmplat. Ts'ui Pen ar fi spus odată: *Mă retrag pentru a scrie o carte*. Și altă dată: *Mă retrag pentru a construi un labirint*. Toți și-au închipuit două lucruri; nimeni nu s-a gândit că labirintul și cartea erau un singur obiect Pavilionul Purei Singurătăți se înălța în mijlocul unei grădini de nepătruns; faptul acesta poate să le fi sugerat oamenilor un labirint fizic. Ts'ui Pen a murit; nimeni, pe dilatatele pământuri care-au fost ale sale, nu a găsit labirintul; confuzia romanului mi-a sugerat ideea că acesta ar fi labirintul. Două împrejurări m-au făcut să ajung, direct, la

această soluție. Una: ciudata legendă că Ts'ui Pen și-a propus un labirint care să fie absolut nesfârșit Alta: un fragment dintr-o scrisoare pe care am descoperit-o.

Albert s-a ridicat Pentru câteva clipe, mi-a întors spatele; a deschis un sertar al biroului aurit și înnegrit de timp. S-a întors cu o hârtie care avusese cândva culoarea purpurei; acum era roșietică, subțire și pătrată. Renumele de caligraf al lui Ts'ui Pen era îndreptățit Am citit cu nedumerire și fervoare cuvintele următoare, pe care cineva din sângele meu le-a transcris cu o pensulă, minuțios: *Las mai multor viitoruri (nu tuturor) grădina mea cu poteci care se bifurcă*. Am restituit scrisoarea în tăcere, Albert a continuat:

— Mai înainte de a fi descoperit-o, m-am tot întrebat în ce fel o carte ar putea să fie infinită. N-am putut să-mi închipui decât procedeul unui volum ciclic circular. Un volum a cărui ultimă pagină să fie identică primei, cu posibilitatea de nesfârșită continuare. Mi-am amintit de asemeni noaptea aceea care se afla în centrul celor 1001 de Nopti, când regina Șeherezada (printr-o magică distragere a copistului) începe să povestească textual istoria celor 1001 de Nopti, cu riscul de a ajunge încă o dată la noaptea în care povestește și astfel, la nesfârșit Mi-am închipuit, de asemeni, o operă platonice, ereditară, transmisă din tată în fiu, în care fiecare nou individ să adauge un capitol sau să corecteze cu grijă pioasă pagina înaintașilor săi. Aceste situații m-au distras: dar niciuna nu părea să corespundă, nici măcar într-un mod îndepărtat, capitolelor contradictorii ale lui Ts'ui Prea Pe când mă aflam în această nedumerire, mi-au remis de la Oxford manuscrisul pe care l-ați examinat M-am oprit, cum era și firesc, la fraza: *Las mai multor viitoruri (nu tuturor) grădina mea cu poteci care se bifurcă*. Am înțeles totul, pe loc; *grădina potecilor care se bifurcă* era romanul haotic; fraza *mai multor viitoruri (nu tuturor)* mi-a sugerat imaginea bifurcării în timp, nu în spațiu. Recitirea operei în întregime mi-a confirmat această teorie. În toate ficțiunile, ori de câte ori un om se întâlnește cu diverse soluții, alege una și le elimină pe celelalte; în cea a lui Ts'ui Pen. aproape de nepătruns, le alege – în același timp – pe toate. *Creează* astfel, diferite viitoruri, diferite timpuri, care se

înmulțesc, de asemenea, și se bifurcă. De aici, contradicțiile romanului. Fang, să spunem, deține un secret; un necunoscut bate la poarta sa; Fang se hotărăște să-l omoare. Firește, există mai multe desfășurări posibile: Fang poate să-l ucidă pe intrus, intrusul poate să-l ucidă pe Fang, amândoi se pot salva, amândoi pot să moară, și așa mai departe. În cartea lui Ts'ui Pen, sunt tratate toate aceste posibilități; fiecare este punct de plecare pentru alte bifurcări. Câteodată, potecile acestui labirint converg: de exemplu, dumneavoastră ajungeți la casa aceasta, dar într-unul din trecuturile posibile, dumneavoastră sunteți dușmanul meu, iar într-altul, prieten. Dacă vă resemnați cu pronunția mea de nevindecat, vom citi câteva pagini.

Chipul său, în cercul viu al lămpii era, fără îndoială, cel al unui bătrân, dar cu ceva de nepătruns și imortal. A citit cu precizie lentă două părți din unul și același capitol epic. În prima, o armată înainta către o bătălie peste un munte pustiu; groază de pietre și de umbră îi face pe soldați să disprețuiască viața și reușesc să iasă victorioși cu ușurință; în cea de a doua, aceeași armată întâlnește un palat în care se dă o petrecere; strălucitoarea bătălie li se pare o continuare a petrecerii și obțin victoria. Ascultam cu venerație demnă aceste vechi închipuiri, poate mai puțin admirabile decât faptul că le-ar fi construit sângele meu și că un om dintr-un imperiu îndepărtat mi le-ar fi restituit, întâmplul unei aventuri disperate, pe o insulă occidentală. Îmi amintesc cuvintele de sfârșit, repetate de fiecare dată ca o poruncă tainică: *Astfel luptară eroii, cu inimă împăcată și admirabilă, cu spadă violentă, resemnați să ucidă și să fie uciși.*

Din acea clipă, am simțit în jurul meu și în întunecatul meu trup, o invizibilă, intangibilă frământare. Nu frământarea divergențelor, paralelelor și, în cele din urmă, unitelor armate, ci o agitație cu mult mai inaccesibilă și mai intimă pe care acestea mi-o prefigurau. Stephen Albert a continuat:

— Nu cred că ilustrul dumneavoastră înaintaș să se fi jucat de-a variația întru trecerea timpului. Nu pot să consider adevărat faptul de a-și fi sacrificat treisprezece ani pentru exercitarea infinită a unui experiment retoric. În țara sa romanul este un gen inferior; în acel

timp era un gen disprețuit Ts'ui Pen a fost un romancier genial, dar a fost de asemenea un om de litere care, fără îndoială, nu s-a considerat un simplu romancier. Mărturiile contemporanilor săi dovedesc – o ilustrează suficient viața sa – preocupările sale metafizice, mistice. Controversa filosofică ocupă o bună parte din roman. Știu că din toate problemele, niciuna nu l-a neliniștit și l-a preocupat mai mult decât abisala problemă a timpului. Ei bine, aceasta este *unica* problemă care nu apare în paginile *Grădinii*. Nici măcar nu folosește cuvântul care înseamnă *timp*. Cum vă explicați dumneavoastră această omisiune voluntară?

Am propus mai multe soluții", toate, insuficiente. Le-am discutat; la sfârșit, Stephen Albert mi-a spus:

— Într-o ghicitoare a cărei temă este șahul, care este *unicul* cuvânt interzis? M-am gândit un moment și-am răspuns:

— Cuvântul *șah*.

— Exact, a spus Albert. *Grădina potecilor ce se bifurcă* este o ghicitoare uriașă sau o parabolă, a cărei temă este timpul; această cauză tănuită interzice menționarea numelui său. A omite *întotdeauna* un cuvânt, să recurgi la metafore inepte și la perifraze vizibile este, poate, modul cel mai eficace de a-l indica. Este modul întortocheat pe care l-a preferat, în fiecare dintre meandrele neobositului său roman, piezișul Ts'ui Pen. Am confruntat sute de manuscrise, am îndreptat greșelile introduse de neglijența copiștilor, am prevăzut planul acestui haos, am restabilit, am crezut că restabilesc ordinea primordială, am tradus întreaga operă: susțin că nu folosește niciodată cuvântul *timp*. Explicația este vădită: *Grădina potecilor ce se bifurcă* este o imagine incompletă, dar nu falsă, a universului așa cum îl concepea Ts'ui Prea Spre deosebire de Newton și de Schopenhauer, înaintașul dumneavoastră nu credea într-un timp uniform, absolut Credea în niște nesfârșite serii de timpuri, într-o rețea în creștere și vertiginoasă de timpuri divergente, convergente și paralele. Această cursă de timpuri care se apropie, se bifurcă, se scurtează sau se ignoră secole la rând, cuprinde toate posibilitățile. Nu trăim în majoritatea acestor timpuri; în unele trăiți dumneavoastră, dar eu nu; în altele, eu, nu

dumneavoastră; în altele, amândoi. În acesta, în care îmi surâde o întâmplare norocoasă, dumneavoastră ați ajuns la casa mea; într-altul, când dumneavoastră ați străbătut grădina, m-ați găsit mort; într-altul, eu spun exact aceste cuvinte, dar sunt o eroare, o fantomă.

— În altele, am articulat eu, nu fără spaimă, eu vă mulțumesc și vă venerez pentru că ați recreat grădina lui Ts'ui Pen.

— Nu în toate, a murmurat acesta, surâzând. Timpul se bifurcă la nesfârșit în nenumărate viitoruri. În unele din ele sunt dușmanul dumneavoastră.

Am început să simt iarăși frământarea aceea Mi s-a părut că umeda grădină care înconjura casa era ticsită de persoane necunoscute. Aceste persoane erau Albert și eu. secreți, preocupați, multiplicați în alte dimensiuni ale timpului. Mi-am ridicat privirile și suava imagine a dispărut în galbena și întunecata grădină exista un singur om; dar acest om, puternic ca o statuie, înainta pe o potecă și era căpitanul Richard Madden.

— Viitorul există, deja, i-am răspuns, dar eu sunt prietenul dumneavoastră. Pot să mai cercetez o dată scrisoarea?

Albert s-a ridicat înalt, a deschis sertarul biroului; pentru câteva clipe mi-a întors spatele. Eu pregătisem pistolul. Am tras cu toată grija; Albert a căzut fără un icnet, pe loc. Jur. că moartea lui a fost instantanee, ca un fulger.

Restul este neadevărat, neînsemnat Madden a pătruns brusc, m-a arestat. Am fost condamnat la spânzurătoare. În mod abominabil, am învins: am comunicat la Berlin numele secret al orașului pe care trebuiau să-l atace. Ieri l-au bombardat; am citit-o în aceleași ziare care i-au propus Angliei enigma morții prin asasinare a sinologului Stephen Albert de către un necunoscut, Yu Tsun. Șeful a descifrat această enigmă. Știe că sarcina mea era cea de a indica (prin zgomotul războiului) orașul care se numește Albert și că nu am putut găsi altă cale decât să ucid o persoană cu acest nume. Nu știe (nimeni nu poate ști) nemăsurata mea remușcare și oboseală.